بەیاننامەی (ڕوانگە)
هەقیقەت و پەیام و شوێنەوارەکانی

د. ئیدریس عەبدوڵلا
(کۆلێژی زمان - زانکۆی سەلاحەددین)

پێشەکی

لە (٢٥/٤/١٩٧٠) لە ژمارە (١٥)ی ڕۆژنامەی (هاوکاری)دا بەیاننامەیەکی ئەدەبی مۆدێرنی کوردی بە ناوونیشانی (بانگەوازێک لە ڕوانگەی ئەدەبی نوێی کوردیمانەوە)، لە لایەن شەش لە شاعیر و چیرۆکنووس و ئەدیبانی هاوچەرخی کورد بڵاوکرایەوە، کە بریتی بوون لە (شێرکۆ بێکەس، حسێن عارف، کاکە مەم فەخری بۆتانی، جەمال شارباژێڕی، جەلال میرزا کەریم، کەمال ڕەئووف)، بەڵام لای (د. عەلی تاهیر بەرزنجی) لە لایەن پێنج نووسەرەکەی یەکەم و بەبێ ناوی (کەمال ڕەئووف) ئەو بەیاننامەیە دەرکراوە، بۆ ئەو جیاوازییە پێوەندیم بە بەڕێز (د. عەلی تاهیر بەرزنجی)یەوە کرد، کە نامەی ماستەرەکەی تایبەتە بە ڕوانگە، گوتی: من پرسیاری ئەوەم لە برادەرانی تری ئەو گرووپە کردووە، گوتوویانە: سەرەتا ئێمە هەر ئەو پێنجانە بووینە و (کەمال ڕەئووف)مان لەگەڵ نەبووە، بەڵام دواتر کە بردوومانە بۆ بڵاوکردنەوە، ئەو لە ڕۆژنامەنووسیدا کاری کردووە و بینیوبەتی، حەزی کردووە، ئەویش لەگەڵمان بەشدار بێ، ئێمەش ڕێگەمان داوە.

دوای ئەو بەیاننامەیە مشتومڕی زۆر دروستبوو، هەبوو بە توندی ڕەتی کردەوە و هەبوو پاڵپشتی لێکرد، ئیدی گرووپێک دروستبوو، لەو نووسەرانەی ئیمزاکەری ئەو بەیاننامەیە و خەڵکێکی دیکەش، کە چوونە پاڵیان، پێیان گوترا (ڕوانگەییەکان).

ئەم بابەتە لە هەقیقەت و پەیام و هۆکارەکانی سەرهەڵدان و دۆست و نەیاران و شوێنەوارەکانی ئەو گرووپە لە واقیعی ئێستای ڕۆشنبیری کوردیدا دەکۆڵێتەوە.

پوختەی بەیاننامەی ڕوانگە

لێرەدا پوختەی ئەو بەیاننامەیەی ڕوانگە دەخەینە بەر دەست، کە وەکو جارێ بزاڤێکی نوێ لە ئەدەبی کوردی وەکو ئاماژەی پێکرا، لە (٢٥/٤/١٩٧٠) بڵاوکرایەوە.. ئەوەی لە دەقی ئەو بەیاننامەیەدا هاتووە، ئەوەیە: «... لە بەرەبەیانی مێژووی نەتەوایەتیمانەوە تا ئەمڕۆ، وە لەو کاتەوەی، کە ئادەمیزادی ئەم کوردستانە کەوتە بزووتنەوە و جێهێشتنی یەک لە دوای یەکی قۆناغەکانی تاریکی و ونی وشەی شۆڕشگێڕ و بەهرەی

جەمال شارباژێڕی

تازەکردنەوەی لەبن نەهاتووی، هەردەم جەنگاوەرێکی ئازاو نەبەرد بووە و دەنگی زوڵاڵی سەربەستی و ئازادیی دوژمن کەرکەری نەتەوەکەمانی وەها بەرزکردۆتەوە، کە لە پێشا خۆمان و ئینجا دونیای دەرەوەی لە هەر یەکێک لەو قۆناغانەدا پێناسیوین، بۆیە هەر ڕاپەڕینێک لە مێژوومانا تەقیبێتەوە، هەر زوو لە کوانووی ئەدەبیمانا ناوی تاوی سەندووە و بیر و هۆشی ڕۆڵە هوشیار و شۆڕشخوازەکانمانی بە جۆرێک جۆشداوە، کە هەردەم ڕاپەڕین لە ناو ڕاپەڕیندا بکەنە سەرەنجامی کار و نەیەڵن لە سنووری ئەو قۆناغەدا گیر بخوا و بپووکێتەوە.

سەدەی تازە، هەزاران سنووری داڕێژراوی لەوە بەری بە تەوژمی بیروباوەڕی نوێی شۆڕشگێڕی نەترس و ئازا ڕامالی و شوێنەواری زۆریشی سڕینەوە. ئەو سەدەیەی کە لە هەموو ڕێبازێکا گیانێکی تازەکردنەوەی بزواند و لە گشت گۆڕبەستنەوەیەکی چوونەپێشەوەیدا، ئەوەی سەلماندووە، کە مانەوە و ژیان هەر بۆ ئەو ڕێچکەی کاروانە شەوقکەرانەیە، کە بە ناو دۆزەخی ئازار و بەربەستدا ڕێگەی ئاوات ئەگرنە بەر.

بەڵی، ئەو سەدەیەیە، کە مرۆڤ تیایا دەستەویەخە ڕووبەڕووی ئەو گورگی مردنانە دەجەنگێت، کە ئەیانەوێ ژیانی لێ بکەنە شانۆیەکی نائومێدی و ورەبەردان و دەستەوسانی، تا وەک هەر نێچیرێکی لاواز و بەستەزمان دەم بنێنە لاکی!

کاروان لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ لە ڕۆیشتنایە و هەر پلەیەکی سەرکەوتنیشی سیمایەکی تازەتری تایبەتی بۆ خۆی دەستنیشان کردووە و پێشکەوتنێکی نوێتری هێناوەتە کایەوە، تا گەیشتووەتە سەر ئەوەی ئێمە، خۆ بە درێژایی گشت ئەو قۆناغانەی ڕابردووش، مەشخەڵی ئەدەبمان هەرگیز ڕۆژێک لە ڕۆژان نەکوژاوەتەوە و ئەم دەستاودەستکردنە نەیفەوتاندووە، ئەگەرچی گەلێک جار ڕەشەبای ناحەزی داگیرکەران زۆر و کەم پرتە پرتی پێخستووە و خورپەی داوە لە دڵی، ئەمە جگە لەوەی کە زۆر جاریتریش بە فوولێکردنی ناکۆکی و لێکدابڕینی ناوخۆمان، مەترسی کوژانەوە ڕووی تێکردووە و جەزرەبەی لێداوە، بەڵام دیسانەوە هەر شەوقی خۆی لە نەتەوەمان نەشاردۆتەوە و نەیهێشتووە تاریکی بەیەکجاری خاکەکەمان تاپۆ بکات.

بانگەوازێک لە ڕوانگەی ئەدەبیمانەوە درابێت بە گوێی کوڕوکاڵانی نەتەوەکەماندا، تاقیکردنەوەیەک نییە، کە دەستپێشکەری تیایا بۆ نەوەی ئێمە بگەڕێتەوە، هەروەکو ڕێگایەکیش نییە هەر بە تەنها ئێمە پیا ڕۆیشتبین، بەڵکو ئەم دەنگ و خواست و مەبەستانە، کەم و زۆر هەر هەبوون، ئەگەرچی بانگەوازێک لە سەردەمی ئەمڕۆدا هەڵبدرێت، دیارە ئەبێ جیاوازی زۆر و ماوەی لێکجیابوونەوەیان لەگەڵ ئەوەکانی ڕابردوودا بە ئاشکرا دیار بن.

بانگەوازی ئەدەبی ئەمڕۆ بانگەوازی نەوەی شۆڕشگێڕ و کارزان و سەدەی هەڵگێڕانەوە و یاخیبوونە، بەرامبەری سەراپای مەیدانەکانی ژیان. بانگەوازی ئەو وشە و هەست و بیرانەیە، کە سنوورێک نییە بۆ ئەوەی بە زۆر ببیانبەستێتەوە و بە دۆشداماوی ڕاگیریان بکات، وە بەری چوونە پێشەوە و چاونەترسییان لێبگرێت.

بانگەوازی ئێمە نە ئەچێتەوە سەر ئارەزووی خۆسەپاندن و زۆرە ملێ و نە لە چوارچێوەیەکی تەنگەبەری درووستکراوی دەستە و تاقمێکدا شەتەک ئەدرێت، چونکە نە ئەمانەوێت دەست بنێینە بینی بەهرەی سەربەستی دەربڕین و نە ئەشمانەوێت وشەی کوردی لە دروشمەکانی سیاسەت و ڕاستەوخۆ دەربڕینی وشکی کلاسیکیدا گیر بخوات.

ئەمانەوێت بەرهەمەکانی ئەدەبی ئەم سەردەمەیەمان، کوتومت لەگەڵ ڕێڕەوی سەدەی تازە و بابەتەکانی ئەستاتیکی و هونەریدا بگونجێت و ئاوێنەی هەموو ئازار و ئاواتێکی کۆمەڵگای کورد بە تایبەتی و کۆمەڵگای گشت مرۆڤایەتی بێت.

ئەمانەوێت ئەو تەوقە ڕزیوانە بشکێنین، کە شێوە و ناوەرۆکی ئەدەب ئەکەن بە مۆمیایەکی بێ بزووتنەوەی مردووی لەش ساردوسڕ، ئەمانەوێت لەو تاقیکردنەوانەدا بژین، کە لەناو جەرگەی کارەسات و ڕووداوەکانی سەردەمی تازەماندا داڕێژرابن و خۆمان لەو سنوورانە بهاوێینە دەرەوە، کە دەوری پێشوویان لەگەڵ سەردەمی ڕابردوویان بەسەرچوو.

کۆن بە لای ئێمەوە لە پێناوی بابەتەکانی ئەدەبدا هەر ئەوە نییە، کوێرانە یاخیبوونێکی دژ بەرپاکەین، تەنها لەبەر ئەوەی کۆنە، ئێمە بڕوامان وایە، کە تاقیکردنەوە کۆنە سەرکەوتووەکان، هەمیشە پاڵپشتێک بوون بۆ ڕێڕەوە تازەکانی دوای خۆیان و ئەمان لە ڕەحمی ئەوان لەدایکبوون و لە باوەشی ئەوان کەوتوونەتە گروگاڵ، بەڵام قوتابخانەی ئێمە، قوتابخانەی (نەتەوە و ژیانە)، قوتابخانەی مرۆڤایەتی پێشێلکراوی ناو ئەم جیهانەیە، قوتابخانەی ڕانەوەستانە لە بزووتن و پێشکەوتن، قوتابخانەی هەڵچوون و یاخیبوونە لە ڕووی هەر کۆت و زنجیرێکدا، کە بییەوێت بەر لە تەقینی کانی ئاواتی لەبن نەهاتووی ئەدەبیمان بگرێت، نە گریان و دۆشدامان و فرمێسک ڕشتنی ڕۆمانتیکییەکان، وە نە گرفتی ئەو وێنە فۆتۆگرافییە بێ بزووتنەوانەی ڕیالیزمییەکانیش.

نهێنی پاشەڕۆژی ڕووناک و سەرکەوتن و زاڵبوونی ئەدەبی تازە و بیری نەوەی نوێ، لە تەنها ڕازانەوە و ئارایشت کردنی دیوی دەرەوەدا نییە، بەڵکو لە چوونە خوارەوەشدایە، بە بنج و بێخی هەست و نەست و ژیانی ئادەمیزادی سەدەی بیستەمدا، هەموو وشەیێک ئەیەوێت بژی و بجووڵێت و جێگەی خۆی بکاتەوە، بەلای ئێمەوە شێوە و ناوەرۆک لە یەکتری جیاناکرێنەوە، هەردوو هەر لە یەک بۆتەدا قاڵ ئەبن و پێکیشەوە لە دایک ئەبن، جا لەبەر ئەوە، کە ئەڵێین: شێوە و ناواخنی ئەدەبی، تێکرا ئەبێت لە کۆڕی ژیان و بزووتنەوە و تازەکردنەوەدا پەلبهاون و نەشونما بکەن و بدرەوشێنەوە، لە سەردەمی ئێستاماندا ئەو بابەتە ئەدەبییە قورس و قەبانە ماوەی ژیانیان نەماوە، کە هونەری ناوەرۆک ئەکەن بە ژێر پێی ئەسپی باڵداری خەیاڵ و داروپەردووی وشەی وشکوبرینگی ڕەق و بێ گیانەوە.

ئەو بابەتە ئەدەبییانە، هەرگیز بۆ زۆربەی نەتەوە نەژیاون و لە ئازار و ئاواتی چەوساوەکانی نەگەیشتوون، وە لە تاقیکردنەوەکانیدا دوو پێیان هەڵنەهێناوەتەوە، سەردەمی بەرهەمی درووستکراوی بێ بۆنە و ستایشی درۆ و هەجووی بێ پێز بەسەرچووە و ئەدەبیش لەو قەڵەمڕەوەی دەرەبەگایەتییە ڕزگاری بووە، کە بکرێت بە تاجێکی گەوهەر و مرواری و بە بڕیاری چەند کەسێک بکرێتە سەری یەکێکەوە.

نووسەر و شاعیری ئەمڕۆمان، پێویستە ئەو قاوغی ویقار و فیز و لە خۆباییبوونە کلاسیکییانە بشکێنێ، کە دوورەپەرێز و لە سووچێکەوە دابنیشێت، وە تەنها بۆ حەز و ئارەزووی خۆ بهۆنێتەوە و بنووسێت! نووسەر و شاعیری ئەمڕۆ، شانبەشانی پیشەی نووسین و شیعر وتنی کارگێڕیشە، شۆڕشگێڕیشە، جەنگاوەریشە، ئەو تاقیکردنەوانەی لە ژیانی ڕۆژانەدا ئەدیبی تیا ئەژی و لە کورەی بەسەرهات و کارەساتەکانیدا جۆش ئەخوات، هەر تەنها ئەو تاقیکردنەوانەن، ڕێگەی پوختەترین و باڵاترین بەرهەمی داهاتووی بۆ خۆش ئەکەن.

دواجار بانگەوازی ئێمە، کە لە گەرووی بیری نوێی شۆڕشگێڕییەوە سەر هەڵئەدات و بە کەژاوەی ڕازاوە و نەخشینی تازەکردنەوە ڕێگای سەرفرازی و پێشکەوتن ئەگرێتە بەر، دیارە ئەبێتە مەڵبەندی گشت ئەو ڕێباز و بیرە نوێیانەی، کە سەرەڕای هەموو جیاوازییەکیش لە نێوانیاندا (لە ڕووی فەلسەفەی تایبەتیی قاڵبووی ناو مێشک و ناخی دەروونی خۆیانەوە بەرامبەر بە مرۆڤ و ژیان)، لە (ڕوانگەی ئەدەبی نوێ)ماندا یەک ئەگرنەوە و لەوێدا هەر یەکەیان چاو ئەبڕێتە ئاسۆی تایبەتی خۆی و بۆ لە باوەشگرتنی ڕۆژی تایبەتی خۆی، ئەندێشەی شەونخوونی ئەچێژێت).

ئێمە لە ئێستەدا وا هەست پێئەکەین، کە گشتمان گروگڵپەیەک لە ناخمانا پەنگ ئەخواتەوە و لەمێژەوە جۆرە هەست و نەست و هیوا و ئاواتێکی تایبەتیمان لە بۆتەی خۆیدا جۆش ئەدات و ئامادەی تەقینەوەی ئەکات.

سەبارەت بەمە، ئێمە ئێستا هەرگیز دەربەستی ئەوە نین و خۆمان لەو گێژاوەدا گیرنادەین، کە ئەو تەقینەوەیە

شێرکۆ بێکەس

ئەبێ بە تەنهـا ڕوو لە ئەو هەوراز و یا ئەم دۆڵ و یا ئەو بیابان بکات. بانگەوازی ئێمە تەقینەوەکەی مەبەستە و لەو پێناوەدا دەنگی زوڵاڵـی خـۆی بەرز ئەکـاتەوە، برووسکە و چەخمـاخـەی خۆی ئەدات و ئەچێـتە کـۆڕی جـەنگێکی پیـرۆزەوە، ئێـمـە وەها بە ئاواتەوەین، کـە بتـوانین لە کـۆڕی ئەو جـەنگە پیـرۆزەدا سـەدان بەهرەی ڕۆشن لە دەم گورگی چەقێن و کپبوون بسێنینەوە، سەدان ئەستێرەی گەش لەژێر باڵی تاریکی دەرکێشینە دەرەوە، سەدان خونچەی هیوا لە سیسبوون و بگرە سەدان گوڵی بۆنخۆشیش لە هەڵوەرین ڕزگار بکەین، کە ئەمانە هەموو لەم سـاتانەی سـەرهەڵدانی ئەم سـەردەمـەی ئێـسـتـای ئەدەبەکـەمـاندا مـتـوخـامـۆشن و بە پەرۆشـەوە چاوەڕوانی هەڵهاتنی ڕۆژی ڕەنگاوڕەنگی بەختیان ئەکەن.

لە کۆتاییـدا ئەگـەر بمانەوێت پوختـەی بـانگەوازەکـەمـان لە چەند وتەیەکی ورشەداردا کۆ بکەینەوە، ئەڵێین:

ئێمە نووسینمان:

قاڵبووی ئازارە، بۆیە دژی ئازار ئەجەنگێن.

جوانی پەرستە، بۆیە ناشرینی ناگرێتە خۆی.

نوێخوازە، بۆیە لە کۆن یاخی ئەبێت.

سـەربەست و ئازادە، بۆیە گـشت کـۆت و زنجـیـرێک ئەپچڕێنێت.

شۆڕشگێڕە، بۆیە لە ئاستی هیچ کۆسپ و مەترسییەکدا سڵ ناکاتەوە.

مرۆڤی کورد ئەینووسێت، بۆیە بۆ نەتەوەی کورد ئەبێتە مەشخەڵ.

جا گشت ئەو شاعیر و نووسەرانەی کە لە ناخدا وەک ئێمە هەست ئەکەن، وەک ئێمە بیرئەکەنەوە، وەک ئێمە کردار ئەکەن، با خۆیان بە خاوەنی ئەم بانگەوازە بزانن.

تارمایی مۆدێرنەی ئەورووپی لە نێو بەیاننامەی گرووپی ڕوانگەدا

(١) «بـانگـەوازی ئەدەبی ئەمـــڕۆ بـانگـەوازی نەوەی شۆڕشگێڕ و کارزان و سەدەی هەڵگێڕانەوە و یاخیبوونە، بەرامبەری سەراپای مەیدانەکانی ژیان».. . لەم بڕگەیەی بەیاننامەکەدا، ئەو نووسەرانە بانگەشە بۆ یاخیبوونێکی فـراوان دەکـەن، بۆ سـەراپای بوارەکـانی ژیان، ئەمـەش ڕەتکردنەوەی واقیـعە و مەبەست گۆڕینی واقیعەکەیە بە واقـیـعـێکی دیکە، کـە هیچ ڕواڵەت و ئاسـۆیەکی دیار نیـیـە، ئەوەش ڕوحی فـەلسـەفـەی مـۆدێرنەی ئەورووپی پێکدەهێنێت و لاسـاییکردنەوەی بێ پاسـاوی بیـری ئەورووپیـیـە لە کـوردسـتـان، چونکە ئەگـەر مـۆدێرنە ئەورووپیـیـەکـان یاخیـبـوون و واقـیـعـیـان ڕەتکردەوە، پاساویان هەبوو، واقیع سـتـەمی لە خـەڵکەکانی چینی خوارەوە لە هەژار و ڕەشـوڕووتەکـان دەکـرد و بە بێ هیچ پاساوێک دەیکردنە سووتەمەنی شەڕی سەرمایە و شەڕی یەکـەمی جـیـهـانی، بۆیە ئەوان پاسـاویان هەبوو لەو واقیعەی وڵاتی خۆیان وەڕس بن و ڕەتی بکەنەوە، بەڵام واقـیـعـی وڵاتی کـوردی لە سـاڵی ١٩٧٠ کـە ئەو بەیاننامەیەی تێدا دەرچوو، خەڵکی کوردستان لە هەموو لایەکەوە پێی دڵخۆش و ئاسوودە بوون، لە ڕووی سیاسی کـورد، ڕێکەوتننامـەی ئازاری بەدەست هێنابوو و وەکـو هێـزێکی گـەورەی بە مـافی خـۆی گـەیشـتـوو، هەناسـەی خـــۆشی و ئازادی و ئاســـوودەیی هەڵدەمـــژی و لە ئاهەنگەکـانی شادومـانی و دڵخـۆشـیـدا بوو.. لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ناوەخۆی کورد، لەو کـاتی گـەلێک بەهێز و جێی شانازی بوو.. لە ڕووی ئابوورییـەوە ژیان ئاسـان بوو و ڕێژەی بێکاری لە وڵاتدا سـفر بوو، یان لە نزیک سـفرەوە بوو، کـەس لەم ڕووەوە کـێـشـەیەکی نەبوو.. لە ڕووی ئاینییـەوە کـورد

باشترین ئایینی هەبوو و بێ بەرنامە و سەرگەردان نەبوو، چونکە ئایینی ئیسلام ئایینی ژیانە و ئایینی زانست و بەرەوپێشچوون و دادگری و مافەکانی ئادەمیزاد و تەواوی بوونەوەرانە.. لە رووی زانستییەوە رێژەی خوێندەواری لە نێو کوردی ئەو پارچەیە یەکجار گەورە بوو و نەخوێندەورای بەرەو قەلاچووبوون دەچوو.. ئەدی روانگە لە چی سەخڵەت ببوو و چیی رەت دەکردەوە و لێی یاخی دەبوو؟!

(٢) لەو بەیاننامەیەدا هاتووە، بانگەوازی روانگە: «بانگەوازی ئەو وشە و هەست و بیرانەیە، کە سنوورێک نییە بۆ ئەوەی بە زۆر بییانبەستێتەوە».. لێرەدا بوونی سنوورەکان بۆ پێکەوە کۆبوونەوە، جا هەر سنوورێک بێ، تۆمەتبارکراوە و ئەمە بە کۆت و زنجیرێکی نارەوا لە قەڵەم دراوە، ئەوەش داوای بێ بەرنامەییە و داواکردنی رەتکردنەوەی هەموو سنوورێکە بۆ کارکردن، جا سنوورەکان سیاسی بن، یان ئایینی بن، یان کۆمەلایەتی بن، یان سنووری تیورە ئەدەبییەکان، یان هەر سنوورێکی دیکەی یاسایی بن، کەوابێ ئەوەش بانگەشەیە بۆ کارکردن بە بێ بەرنامەیی و فەوزا و جاردانی کارە، جا هەر جۆرە کارێک بێ، لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی کۆمەڵگا بگونجێ، یان نەگونجێ، بەوپەڕی ئازادی و بێ ئەوەی چ رەواو نارەوایەک هەبێ لە پێشیان، ئەوەش واتە: ئازادی رەها، ئەمەش ئازادی بێ سنووری مۆدێرنەی ئەوروپییە و تەنانەت لە کۆمەڵگا ئەوروپییەکانیش ئەوە رەت کرایەوە و یاسا سەروەری جێگەی گرتەوە.

(٣) زمانی ئەو بەیاننامەیە لە هەندێ دەربڕینی زۆر نارۆشن و نادیارە، ئەوەش زمانی مۆدێرنەیە، کە شتەکان بە نادیاری و بە شێوەیەکی وەها پێشکەش دەکات، خەڵک بە روونی لێی حاڵی نەبێ و سەری لێ تێک بچێ.

(٤) لەو بەیاننامەیەدا تۆمەتی نارەوا دەدرێتە پاڵ ئەدەبی کلاسیک و نوێی کورد، ئەوانەی پێشی روانگە نووسراون، بەوەی کەوا لە خزمەت دەرەبەگەکان بوونە و دەرەبەگەکان بە ئارەزووی خۆیان ئەو ئەدەبەیان بۆ بەرژەوەندییەکانی خۆیان ئاراستە کردووە، بۆیە شانازییان بە بەرهەمی خۆیانەوە کردووە، کە وەها کۆیلەی دەرەبەگان نەماوە و نووسیویانە: «ئەدەبیش لەو قەڵەمڕەوەی دەرەبەگایەتییە رزگاری بووە، کە بکرێت بە تاجێکی گەوهەر و مرواری و بە بڕیاری چەند کەسێک بکرێتە سەری یەکێکەوە»!!

لە راستیدا ئەمە رێک تۆمەتی رێبازە ئەوروپی و مۆدێرنەکانی دیکەی ئەوروپایە بۆ ئەدەبیاتی کلاسیکی ئەوروپی، کە لە راستیدا وەها بووە، دەنا ئەدەبی کوردی قەت وەها نەبووە و قەت خزمەتی بیری دەرەبەگایەتی نەکردووە، تەنانەت دەرەبەگیش لە کوردستان قەت دەسەلاتی دەرەبەگ (أقطاع)ی هەرێمە ئەوروپییەکانی سەدەکانی ناوەراستی نەبووە، کە خاوەنی هەموو شتێک بێ و هەموو شتێک لە خزمەتی بەرژەوەندییەکانی ئەو و بۆ ئەو پێشکەش بکرێن، ئەوەش یەکێکە لە شانازییە گەورەکان بۆ ئەدەبی کلاسیک و ئەدەبیاتی نوێی کوردیش، کە ئەو مۆرکەی نەبووە، ئەدی خێرە ئەو برادەرە بەرێزانە کتومت بابەتەکانی ئەدەبیاتی مۆدێرنەی ئەوروپی بۆ کورد وەردەگێڕن و دەیانکەنە پاساوی قۆناغێکی نوێ لە ئەدەبیاتی کوردی؟!

ئاخر دەرەبەگایەتی، یان ئەقتاعیەتی ئەوروپی (مانیورالیزم) سیستمێکی ئابووری و سەربازی بووە، هەر لە کۆتایی ئیمپراتۆریەتی رۆمانییەوە تاوەکو سەدەی سێزدە لە ئەوروپادا باوبووە، ئەم سیستمە لەسەر ئەوە دامەزراوە، کە زەوی پارچە پارچە بکرێت و هەر پارچەی بدرێتە دەرەبەگێکی گەورە، تێیدا ژمارەیەکی زۆری جووتیار بە نان و زگ ئیش بکەن، لە ناو ئەو پارچە زەوییەدا دەرەبەگەکە کۆشکێکی گەورەی بۆ خۆی بینا دەکرد، لە تەک کۆشکەکەی خۆی، کەنیسەیەک و ئاشێک و کارگەیەکی شەرابیشی دروست دەکرد، واتە: هەموو دەسەلاتێکی ئایینی و ئابووری و کۆمەلایەتی و راببواردنی تەواو بۆ دەرەبەگەکە بوو، جووتیارەکانیش وەکو کۆیلە و کالایەکی سووک تەماشا دەکران و قەت حیسابی ئادەمیزاد و خەڵکی خاوەن ویست و ئارەزوویان بۆ نەدەکرا، چونکە بە بەشێک لە موڵکەکانی دەرەبەگەکە دەژمێردران، تەنانەت کاتێک دەرەبەگەکە موڵکەکەی دەفرۆشت، جووتیارەکانیشی لەگەڵ دەفرۆشت، ئەم سیستمە لە دوای سەدەی سێزدە لە ئەوروپای رۆژئاوا وردە وردە هەڵوەشایەوە، بەلام لە بەشەکانی دیکەی رۆژهەلات و ناوەراستی ئەوروپا تا سەدەی نۆزدەم هەر مایەوە.. ئێستاکە دەپرسین: ئایا ئەو دەرەبەگ و ئەو سیستمە دەرەبەگایەتییە رۆژێک لە رۆژان لە کوردستانی

جەلالی میرزا کەریم

خـۆمـانـدا هەبووە؟! ئەدی بۆچی بە زۆر کـولتـووری کـۆمـەلایەتی و سـیـاسی ولاتەکـەمـان وەها ناشـیـرین بکەین؟! بۆچی وای پیـشـان بدەین کـوردسـتـانیش لە هەموو قۆناغێکدا وەکو قۆناغە تاریک و ناخۆشەکانی ولاتانی دوور و نزیک ژیاوە؟! لە کـاتێکدا نابێ لەوە غافڵ بین، کە کوردستان زۆر لە مێژەوە لە گەلێک ولاتی دنیا پێشکەوتووتر بووە، بەلام ئەگەر ئێستا خەڵکی تر لە کوردستان پێشکەوتووترە، ئەوە هۆیەکەی دیارە، لەبەر ئەوەیە، جـیـهـان لەو دوو سـەدەیەی دواییـدا زۆر پێـشـکەوت، کـوردسـتـانیش لەو دوو سـەدەیە، لەبەر ستەمی یاسا نێودەوڵەتییە نادادگەرەکان و لەبەر ستەمی ئەو حکوومـەتانەی بە ناڕەوا کـوردسـتـانیـان بەسـەردا دابەشکرا، خەڵکەکەی کێشەی جۆراوجۆریان بۆ دروست کراو بەو هۆیەوە لە کاروانی داهێنانی نوێی تەکنۆلۆژیای شارسـتـانی و جەنگی دواکەوتن، دەنا کـوردیش وەکـو مـیللەتانی تر خـاوەن توانایی ئەقـڵی و زانسـتـیـیـە گەورەکـان نەبێ، لەوان کـەمـتـر نییـە و هێندەی غـەیری خۆی هەر پێدەکرێت.

(٥) لەو بەیاننـامـەیەدا تێکەڵاوی بیـر دروست کراوە و وشـە لە جێی خـۆی بەکـارنەهێنراوە، بۆ نموونە: وشـەی پەرستن تایبـەتە بە خـودا، کـەچی لێـرەدا دراوەتە پاڵ (جوانی) و لە بارەی پەیامی خۆیان نووسیویانە: (جوانی پەرستە، بۆیە ناشرینی ناگرێتە خۆی)!

ئەو هۆکارانەی وایان کرد جاڕ بۆ (ڕوانگە) بدرێت

دیارە بە خـوێندنـەوەمـان بۆ ئەو هەلومـەرجـەی ڕوانگەی تێـدا دەرکـەوت، چەند هۆکـارێکمـان بۆ دەردەکـەوێت، لە چوار خاڵیان کورت دەکەینەوە، ئەوانیش:

(١) فراوانبوونی باری ڕۆشنبیری کوردی لەسەر هەموو ئاسـتـەکـانی ڕۆژنـامـەنووسی و ڕاگـەیاندن و ئەدەبیـات و دەزگـاکـانی نووسـەرانی کـورد و کـۆڕی زانیـاری و هی دیکە، کـە لە ئازاری سـاڵی ١٩٧٠و دوای دەرکـردنی ڕێکەوتننامەی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردسـتـان هەمـوو ئەوانە بە فراوانی دەرکەوتن.

(٢) نوێبـوونەوە و فـراوانبـوونی ڕەوتە ئەدەبیـیـە نوێگەرەکـان لە جـیـهـان و لە ولاتانی دەوروبەریش، بە تایبـەت لای عـەرەب و کوردەکـان، کـە لە ڕاسـتـیـدا ئەو بەیاننـامـەیە لە زۆر شـتـیـدا لاسـاییکردنەوە و کـۆپی بەیاننامەی ڕێبازە مۆدێرنیستەکانی ئەوروپا و نووسەرانی مۆدێرنی عەرەبە.

(٣) دروسـتـبوونی حەزی گۆڕانهێنان بەسەر حاڵەتی ئەدەبی و داڕشـتـنەوەی ئەدەب بە شـێـواز و تەکنیک و ڕوخسـار و ناوەڕۆکێکی نوێوە، لە لای نووسـەرانی ئەو بەیاننـامـەیە، کـە ئەوە ئاسـاییـە لە هەر قـۆناغ و کـات و شـوێنێکی وەکـو ئەوەی شەست و حـەفـتـاکـانی سـەدەی بیستەمی کوردستان، سەرهەڵبدات.

(٤) جیابوونەوەی خوێندنەوە و جۆری بیر و ڕۆشنبیری ئەو نووسـەر و شـاعـیـرانە، لە شـاعـیـرانی کـلاسـیک و ئەدەبیـاتی نوێی پێش قـۆناغی خـۆیان، هەروەها دروسـتـبـوونی زەوق و جـیـهـانبـینییـەکی دیکە بۆ ئەرک و پەیام و شێوازی کاری مرۆیی لە کوردستاندا بە گشتی و ئەرک و پەیام و شێـوازی داهێنانی ئەدەبی بە شێوەیەکی تایبـەت، هەمـوو ئەوانە هۆکـاری دیکەی گـرنگن بۆ سەرهەڵدانی ڕوانگەییەکان بە بیر و بۆچوونێکی نوێ بۆ ژیان و بۆ داهێنانی ئەدەبیش.

چەند تێبینییەکی گشتی لەسەر ئەو بەیاننامەیە

(١) لە دەسـتـپـێـکی ئەو بەیاننـامـەیەدا هاتووە: «لە بەرەبەیانی مێـژووی نەتەوایەتیـمانەوە تا ئەمڕۆ، وە لەو

کاتەوەی، کە ئادەمیزادی ئەم کوردستانە کەوتە بزووتنەوە و جێهێشتنی یەک لە دوای یەکی قۆناغەکانی تاریکی و ونی وشەی شۆڕشگێڕ و بەهرەی تازەکردنەوەی لەبن نەهاتووی، هەردەم جەنگاوەرێکی ئازاو نەبەردبووە و دەنگی زوڵاڵی سەربەستی و ئازادیی دوژمن کەرکەری نەتەوەکەمانی وەها بەرزکردۆتەوە، کە لە پێشا خۆمان و ئینجا دونیای دەرەوەی لە هەر یەکێک لەو قۆناغانەدا پێناسیوین، بۆیە هەر ڕاپەڕینێک لە مێژوومانا تەقیبێتەوە، هەر زوو لە کوانووی ئەدەبیمانا ناوی تاوی سەندووە و بیروهۆشی ڕۆڵە هوشیار و شۆڕشخوازەکانمانی بە جۆرێک جۆشداوە، کە هەردەم لە ڕاپەڕین لە ناو ڕاپەڕیندا، بکەنە سەرەنجامی کار و نەیەڵن لە سنووری ئەو قۆناغەدا گیربخوا و بپووکێتەوە».

ئەوەی لەو پەرەگرافە سەرنج ڕادەکێشێ و بە زێدەڕۆیی ئەدەبی ناوزەد دەکرێ، زیاتر لە شتێکە، لەوانە:

(أ) بە پێی ئەو بەیاننامەیە، کورد لە زیاتر لە قۆناغێک لە شۆڕش و ڕاپەڕین بووە!! بەڵام ئەوە زێدەڕۆییە، چونکە لە وەتەی کورد موسڵمان بووە، لە چواردەسەدە لەمەوبەر، تا سەدەی بیستەم و سەرهەڵدانی بیری نەتەوەیی، کوا شۆڕش و ڕاپەڕینی کورد!!

(ب) دەی ئەگەر بە پێی ئەو بەیاننامەیە کورد لە قۆناغەکانی پێشوو شۆڕش و ڕاپەڕینی زۆری هەبووبێ و هەر ڕاپەڕینێکیش لە مێژوومانا تەقیبێتەوە، هەر زوو لە کوانووی ئەدەبیمانا تاوی سەندبێ و بیروهۆشی ڕۆڵە هۆشیار و شۆڕشخوازەکانمانی بە جۆرێک جۆشدابێ، کە هەردەم لە ڕاپەڕین لە ناو ڕاپەڕیندا، بگەنە سەرەنجامی کار و نەیەڵن لە سنووری ئەو قۆناغەدا گیربخوا و بپووکێتەوە!!.. ئەگەر ئەمە وایە، ئەدی کوا ئەدەبی شۆڕشگێڕی کوردی، ئەو قۆناغە کۆنانەی ئەو بەیاننامەیە باسیان لێوە دەکات!!

لە ڕاستیدا تا بیست و سییەکانی سەدەی بیستەم و پاشتر کە لووتکەکەی گەیشتە شەست و حەفتا و هەشتاکان، بیری بەرگری و شۆڕشگێڕی لە ئەدەبیاتی کوردستاندا بەدی ناکرێت، ئیتر بۆچی بە زۆر شتی نەبوو، دروست بکرێت، خۆ ئەگەر وا نییە، با پارچە شیعرێکی شۆڕشگێڕی برواپێکراوی شاعیرێکی کورد، لە سەدەکانی یازدە و دوازدە و سێزدە و چواردە و... هەر سەدەیەکی دی لە سەدەکانی پێشوو بهێنرێتەوە، تا بزانین چی بوونە و باسی چییان کردووە!!

(٢) لەو بەیاننامەیەدا هەڵەی مێژوویی و ژیاری دەرهەق بە کورد کراوە و ناوی خەڵکی دیکە بەسەر کورد براوە، بۆ نموونە: باسی قۆناغە تاریکەکانی ژیانی کورد کراوە!! کە ئەمە سەرسوڕمان دروست دەکات!! بۆیە خوێنەری کورد هەقی خۆیەتی بپرسێت: ئایا مەبەست لە قۆناغەکانی تاریکی کامەیە؟ کە لەم پەرەگرافەدا ئاماژەی بۆکراوە!! ئەوە دیار نییە، لە کاتێکدا گەلێکیش ناڕەوایە، چونکە کوردستان لانەی یەکەمی شارستانیەتی مرۆییە و یەکەم گوندی نیشتەجێبوون لە (زاوی چەمی) نزیک چیای برادۆست و یەکەم گوندی کشتوکاڵی پێشکەوتوو لە (چەرمەوو)ی نزیک چەمچەماڵ لە هەزارەکانی یازدەی پێش زایین و حەوتەمی پێش زایین دروست کران و بوونە مەشخەڵی بیری ئاوەدانکردنەوە و بینای شارستانی بۆ هەموو دنیا و هەموو ئەو خەڵکانەی دواتر هاتن و چوون و ئێرەو ئەوێیان ئاوەدان کردەوە، دواتریش شوێنەوارە زۆرەکان و نەتەوەکانی زنجیرەی زاگرۆس لە هەزارەکانی سێیەم و دووەم و یەکەمی پێش زایین و دوای هەمووشیان موسڵمان بوونی کورد لە ساڵانی نێوان (١٦تا ٢٥کۆچی)، کە هەتا ئێستاشی لەگەڵدا بێ، بە شانازییەوە لەسەر ئەو ئایین و شارستانیەتەی ماوەتەوە، ئایا هەموو ئەوانە بەڵگەی پێشکەوتن و لە ڕووناکی ژیانی کوردن، یان بەڵگەی ژیان لە تاریکی کورد!! ئیدی ئاشکرایە و هەموو ڕۆشنبیرێکی ناوەوە و دەرەوە دەزانێ، کوردستان چەرخی تاریکی نەبووە؟ بەڵگەنەویستیشە قۆناغە تاریکەکان، تایبەتن بە ئەورووپا، کە سەدەکانی ناوەڕاستی مێژووی نەتەوەکانی ئەورووپا دەگرێتەوە، بۆیەش ناویان نا سەدە تاریکەکان، چونکە کەنیسە ببووە داردەستی پاشا نەزانەکان و ببووە کۆسپ لە پێش هەر پێشکەوتنێکی زانستی، بەڵام لە کوردستان قەت قۆناغێکی وەها نەهاتۆتە پێش و ئەوەی هەیە جێی شانازییە، ئیدی بۆچی ئەم بەیاننامەیە بەناهەق شتەکان تێکەڵ بکات و مێژووی گەشی پڕ لە ژیار و شارستانی نەتەوەیی کورد ناشیرین بکات؟

(٣) ئەو بەیاننامەیە هێندەی فیکری بوو، هێندە گرنگی بە تیۆرەکانی ئەدەب و داهێنانی ئەدەبی نەدابوو، بۆیە شاعیر و نووسەری ئازاد کردبوو لەوەی چی دەنووسن

و چـۆنـی دەنـووسـن، لـەبـەر ئـەوەش نـەیـارانـی بـە بەیاننامەیەکی سیاسییان دەزانی، کە بە کارتێکراوبوونی نووسـەر و شـاعـیـرەکـانی بە بیـرە مـارکسی و لینینیـە شـــوورەوییـــەکـــان و بیـــری هەندێک لە نووســـەر و فـەیلەسـوفـانی ئەوروپای وەکـو سـارتر و کـۆلن ولسن و کـامـو و مـۆرافـیـا و نووسـەرانی سـوریالیـزم، هاتوونە ئەفکاری بەدەر لە بیـــری نەتەوەیـان هێناوەتە ناو و نوێکەیان لەوەدا زەق دەبێتەوە، ئەوەش مشتومڕی زۆری لـێکەوتـەوە و هـەم دۆست و هـەم نـەیـاری زۆریشـی بـۆ دروستبوو.

(٤) زمانی ئەم بەیاننامەیە شیعرییەتی بەسەردا زاڵە و ئەوەندەی دەربڕینی ئەدەبی و شـیـعـری تێدا هاتووە، ئەوەندە ناوەرۆک و واتای مـــەبەســـتی بە ڕوونی پێشکەشی خوێنەر نەکردووە، بۆیە خوێنەر بە سەرسامی دەهێڵێتەوە، نازانێت ئەوە پەخشانێکی ئەدەبی سیاسی خاوەن دەربڕینی ناسکی ئەدەبی و ناواخنی شۆڕشگێڕی سیاسی دەخوێنێتەوە، یان ئەوە بەیاننمەیەکە هەڵوێستی ڕوونی بۆ پیـــشـــان دەدات و بۆ شـتی تازە ئاراســـتـەی دەکات، کە بەیاننامە هەمیشە دەبێ ئەوەی دووەم بێت و شتی نوێ پێشکەش بکات و سەرنجی خوێنەر بۆ شـتی نوێ ڕابکێشێت و جیـهـانبینی و دید و فـەلسـەفـەیەکی تازەی بۆ دەســتنیـشـــان بکات، بە زمـانێکی ڕوون و دیاریش، نەک بە زمـانێکی ئەدەبی و فـەلسـەفی، بەڵام ئەو بەیاننامەیە بەو شێوەیەی هەیە، هیچی لە بەیاننامە ناچێت و چەند کورتە خاڵێکی پاشکۆکەی نەبێت، ئەوەی تری هەمــووی پەخـشـــانێکی سـیــاسی شـۆڕشگێـڕی حەمـاسـیـیـە و بە زمـانێکی ئەدەبی نادیار و ناڕوون و پڕ هێـمـا نووسـراوە، بۆیە زۆری قسـەی زیادەیە و هی نێـو بەیاننامە نییە.

(٥) لە بەشێکی دیکەی ئەو بەیاننامەیەدا سەبارەت بە پەیامیان بۆ داهێنانی ئەدەبی، دەنووسن: «ئەمانەوێت ئەو تەوقـە ڕزیوانە بشکێنین، کـە شـێـوە و ناوەرۆکی ئەدەب ئەکەن بە مۆمیایەکی بێ بزوتنەوەی مردووی لەش سـاردوسڕ، ئەمانەوێت لەو تاقیکردنەوانەدا بژین، کـە لەناو جەرگـەی کـارەسـات و ڕووداوەکـانی سـەردەمی تازەمـانـدا داڕێژرابن و خـۆمـان لەو سنوورانە بهـاوێـینە دەرەوە، کە دەوری پێشوویان لەگەڵ سەردەمی ڕابردوویان بەسەرچوو».. ئەم بڕیارەشیان لە ڕاستیدا بڕیارێکی بە ناڕەوا گشتگیرە و کولتووری ئەدەبی کوردی پێشە خۆیان بە تەواوی ڕەت دەکـەنەوە، ئاخـر باشە ئەوە ڕەوای هەقـە تێکســـتی پڕ دوڕ و گـەوهەری بیـر و پەیامی (مـەم و زین)ی بیـرمـەند و زانا و فـەیلەسـووف و ڕۆشنبیـرێکی گـەورەی کـوردی وەک (ئەحـمـەدی خـانی)، وەکـو (د. عـیزەدین مـسـتەفـا ڕەسـووڵ) بەو پەسنانە ناوی دەبات، لەشێکی ساردوسڕ و مۆمیاکراوی بێ نرخ و بەها بێت؟! بەرهەمـێک کـە هەتا ئێـسـتـاش تورکـە کـەمـالیـیـە شۆڤێنییەکان تا سەر ئێسقان ڕقیبیان لێیە و هەر کاتێ کـورد ڕاپەڕینێکی لە کـوردسـتـانی باکـوور کـردبێت، گـوتوویانە: ئاخ ئێـسـتا ئەحمەدی خانی لێرە بووایە لە سێـدارەمـان بدابایە، ئینجـا دڵـمـان ئاوی دەخـواردەوە، چونکە ئەوە مـەم و زین و ئەوە ئەحـمـەدی خـانیـیـە ئەو خـەڵکەیان فـێـری خـەبات و کـۆشش لە پێناوی ئازادی کوردستان کردووە و ئێستاش دانامرکێنەوە!! دەی ئەگەر (ئەحمەدی خانی)یەک، لە ڕێگەی شاکاری بەناوبانگی (مـەم و زین)ی تا ئێـسـتـاش بیری کوردایەتی و مرۆیی بەهێـز پێشکەشی ڕۆڵەکـانی کـورد بکات، ئەوە ناڕەوا نییە بەرهەمەکـەی بە لەشێکی مـۆمیـاکـراوی بێ بایەخ لەلایەن ڕۆشنبیرانی کوردەوە تەماشا بکرێت؟!

ئەدی شیعرە شۆڕشگێڕییەکانی (حاجی قادری کۆیی)، ئەو شیـعرانەی لێوانلێون لە بیر و فەلسـەفـە و هاندانی کـورد بۆ بەدەسـتـهـێنانی مـافـەکـانی، ئایا ئەوانەش بێ گـیـانن و بێ نرخ و بەهان، وەکـو ڕوانگەییەکـان دەڵێن؟! ئایا ئەوە ناهەقییـەکی گەورە نییە بە هەقی ئەو شاعیـرە بلیمەت و گەورانەی پێشوومان؟! بێ گومان با.

(٦) ئەو بەیاننـامـــەیە گـــەلێک دەربڕینی ناڕوون و نادیاری لەخۆگرتووە، ئەوەش بۆ بەیاننامـەی ئەدەبی، یان غەیرە ئەدەبیش ڕەوا نییە.. بۆ نموونە:

(أ) لەو بەیاننامـەیەدا هاتووە: «سـەدەی تازە، هەزاران سنووری داڕێژراوی لەوە بەری بە تـەوژمی بیــروباوەڕی نوێی شـۆڕشگێـڕی نەترس و ئازا ڕامـاڵی و شـوێنەواری زۆریشی سـڕینەوە».. لێـرەدا خـوێنەر دەپرسـێت: ئایا سنووری داڕێژراوی لەوە بەر چییە!! تەوژمی بیروباوەڕی نوێی شۆڕشگێڕی چ بیروباوەڕێکە، فەلسەفەکەی لە کوێ هەڵێنجـاوە، خـۆ دەیان بیـروباوەڕ شـۆڕش دەکـات و لە کـــوردســـتـــانیش لەو ســـەد ســـاڵەی ڕابردوو چەندین ئایدیۆلۆژیا خەبات و شۆڕشی کردووە؟! بۆچی بە ڕوونی

ئەو شتانە نەخراونەتە ڕوو!! ئەمە لایەنی لاوازی بەیاننامەکەیە!!

(ب) لە شوێنێکی دیکەی ئەو بەیاننامەیەدا هاتووە: «بەڵی، ئەو سەدەیەیە، کە مرۆڤ تیایا دەستەویەخە ڕووبەڕووی ئەو گورگی مردنانە دەجەنگێت، کە ئەیانەوێ ژیانی لێ بکەنە شانۆیەکی نائومێدی و ورەبەردان و دەستەوسانی، تا وەک هەر نێچیرێکی لاواز و بەستە زمان دەم بنێنە لاکی!».. باشە ئەم گورگی مردنانە کێن؟ یان کێنە ئەوانەی هەندێک سیستم و بەرنامە و حکوومەت و سەرانیان بە گورگ دەزانن؟ خۆ بێ گومان ئەوەی لای هەندێک کەس و هەروەها لای ئەو بەڕێزانەی لەسەر ئەو بەیاننامەیەشیان ئیمزا کردووە و بە نادیاری وەکو گوتمان هەندێک کەس و بەرنامە و سیستمیان بە گورگ داناوە، مەرج نییە ڕێککەوتنی تەواوی لەسەر بێ و مەرج نییە خوێنەر هەموو بە هەمان ئەو تێگەیشتنانەی ئەو بەڕێزانە ڕازی بن، چونکە بیر و ئایدیۆلۆژیا و هەر بەرنامە و فەلسەفەیەکی شۆڕشگێڕی، یان کۆمەڵایەتی، یان ئایینی، یان ئەدەبی، دەبێت بە دەستەواژەی ڕوون و ئاشکرا بنووسرێت، نەک بە گشتی بنووسرێت، چونکە دەشێت ئەوەی بە نادیاری خراوەتە ڕوو، لە لایەن بنووسانییەوە واتایەک و لە لایەن خوێنەریش واتایەکی دی وەربگرێت، بەوەش چەواشەکاری بەرهەم دێت.

(٧) وەکو لەو بەیاننامەیەدا هاتووە، ئەو گرووپە پێیان وایە ئەدەبی باش ئەو ئەدەبەیە، کە: شۆڕشگێڕ بێت؟! سەربەست و ئازاد بێت، جوانی پەرست بێت، کورد بینووسێت و بۆ مرۆڤی کورد بێت؟!

بەڵام لە ڕاستیدا چەمک و بەرنامەی شۆڕش چەسپاو نییە، ڕاستە ئەوەی چەسپاوە شۆڕش و گۆڕانهێنانە بەسەر واقیعە خراپەکان، بەڵام شۆڕشەکە بە چ بەرنامە و پەیامێکەوە بێ، ئەوە نەچەسپاوە و هەمیشە لە گۆڕاندایە و هەر ڕۆژگارەی چی لە مەترسیدا بێت، ئەدەب شۆڕش بۆ ئەو شتە دەکات، ئەوە لە زیندوویەتی ئەدەبە و هەمیشە چەسپاوە، بە پێچەوانەوە ئەدەبی باش ئەدەبێک نییە بێ بەرنامە بێت و شۆڕش نەکات، کەوابێت لەو خاڵەدا ئەو برادەرانە زۆر ورد نین و بە ناڕەوا بێجگەی خۆیان ناشرین دەکەن و تەنیا شایەدی گرنگی بۆ ئەدەبی خۆیان ئەدەن، ئەوەتا خەڵک دەپرسێت: بۆچی خانی و حاجی (وەکو لەسەرەوە باسمان کردن)، کە باس لە مافی کورد و خەباتی یەکبوونی کورد و دەوڵەت و پاشا و دراو و ئاڵای تایبەتی کورد دەکەن، شۆڕشگێڕ نینە؟! شێخ نووری کە باس لە مەدەنییەت دەکات و خەڵکی بۆ هان دەدات، بۆچی ئەوە شۆڕش نییە؟! ئایا کە پیرەمێرد شیعر بۆ نیشتمان دەنووسێ و ڕەخنە لە دیاردە کۆمەڵایەتی و سیاسییە چەوتەکان دەگرێت و هەوڵی چاککردنیان دەدات، ئایا ئەوە شۆڕش نییە؟! کە بێکەس پەنجەی لە نێو چاوی نوێنەری ئینگلیز دەنا و (بیست و حەوت ساڵە من ڕەنجبەری تۆم)ی بە گلەییەکی زۆرەوە ئاراستە دەکرد و داوای مافی کوردی دەکرد، ئایا ئەوە شۆڕش نەبوو؟! کە گۆران و بەختیار زێوەر و عەونی و دڵدار و دڵزار شیعر بۆ کوردستان و جوانی کوردستان و مافی هاووڵاتیانی کورد و خەبات لە دژی سەرمایەدار و شۆڕش بەسەر کەموکوڕییەکان دەنووسن، ئایا ئەوانە لە خزمەت شۆڕش و بەرەوپێشبردنی کوردستان نەبوونە و تەنیا ئەوەی ڕوانگە لەمەولاو دوای بەیاننامەکەیان دەیکەن شۆڕشە؟! ئەدی خۆیان ناڵێن: لە هەموو قۆناغێک ئەدەب تۆماری ماف و خەباتی نەتەوە بووە؟!

لە لایەکی ترەوە، ئەدەبی گەورە و پێشکەوتوو ئەو ئەدەبە نییە، هەر تەنیا لە سنووری نەتەوەدا بمێنێتەوە، بەڵکو ئەدەبی پێشکەوتوو و شۆڕشگێڕ ئەو ئەدەبەیە، لە سنووری نەتەوە سەرهەڵبدات و سنوورەکانی نەتەوە ببڕێت، بگاتە قووڵایی نەتەوە دوورونزیکەکان و وەکو شاکارێکی جیهانی خۆی فەرز بکات، لێرەوەیە: (بێنەوایان)ی (ڤیکتۆر هیگۆ) و (ژنە نانفرۆشەکە)ی (کزافیە دی مونتابین) و (دایک)ی (گۆرکی) و دەیانی تر بوونە ئەستێرەی بریسکەداری ئەدەبیاتی جیهانی و بۆ هەموو زمانانی دنیا وەرگێڕران، بەڵام ئایا بەرهەمەکانی ڕوانگەییەکان هیچیان گەیشتنە ئاستی ئەوانە؟! بێ گومان نەخێر، کەوابێ لەو بەیاننامەیەدا سفرکردنی پێشینان و خۆزەقکردنەوە و ستایشی خۆ، خاڵێکی دیکەی جێی ڕەخنە و سەرسوڕمانە و نابێت بەیاننامەی ئەدەبی وەها بێت.

نەیارانی ڕوانگە

دوای بڵاوبوونەوەی بەیاننامەی ڕوانگە، لەبەر ئەو ناڕوونی و زێدەڕۆیی و پەلەکردنەی لە پەرەگرافەکانی ئەو بەیاننامەیدا خوێنرایەوە، لە لایەن نووسەر و ڕۆشنبیرانی

کوردستان گلەیی و ناڕەزایی و ڕەخنەی زۆر دروستبوو، ئەوانە زۆریان ڕەخنەکانیان هەر لە سنووری ئاخاوتن بەجێ نەهێشت و بە قەڵەمەکانیان بیروڕاکانیان لە بارەی ئەو بەیاننامەیەوە خستە سەر رووپەڕی ڕۆژنامەکان، لەم بەشەدا تیشک دەخەینە سەر بیروڕاکانی ژمارەیەک لەو نەیارانەی ڕوانگەیان ڕەت کردەوە و ڕەخنەی توندیان لە ڕستە و پەرەگراف و بیروڕاکانی گرت.. لەوانە:

یەکەم: (عەبدولڕەزاق بیمار)

ئەم بەڕێزە لە ژمارە (١٧)ی ٩/٥/١٩٧٠ی ڕۆژنامەی هاوکاری و لە ژێر ناوونیشانی (بانگەوازی ڕوانگە» ڕەخنەیەکی هێمنانەی لە بیروڕاکانیان گرتووە و نووسیویەتی: «یاخیبوون... بەڵام لە چی؟! لە کێ؟! لە کام بۆتە و زنجیری ئەستووری ئسلوب؟! لە کام نەریت و قەمچی ئایینە کۆنەکانی ئەدەبی کورد؟! لە کام کۆمەڵی وشکی چەقیوی زۆردار؟! لە کام دەستەی خاوەن دەسەڵاتی عەمارکەری بیرو بەهرە و هونەر؟! خۆ لە گەزدان و بێزاری لە کام هەوای خنکێنەری ئاسمانی دووکەڵگرتووی پیشەسازی و کۆمپانیا و کارخانەکانی وڵات؟! لە کام دیوی ئالەت و مۆتەکەی کات و خێرایی ناڕەوا»؟!

بەم شێوەیە بیمار هەموو ڕێگەکان لە ڕوانگەییەکان دەگرێت و دەیانخاتە بەرانبەر پرسیاری جددی، کە ئەوان نەیانویستووە بیڵێن و بە شاراوەیی شتە جوان و تەنانەت پیرۆزەکانی نەتەوەشیان ناشرین کردووە و وەکو گوترا نەیانهێشتووە کەس بە ئاشکراو ڕوونی تێیان بگات مەبەستیان چییە؟!

بیمار بەم پێشەکییەی مەبەستی ئەوەیە پێیان بڵێت: ئەگەر مەبەستتان ئەوە بێت: لە بەها ئایینییەکان، یاخی بن، ئەوە هەڵەن، چونکە ئەوانە جێی شانازین و شیاوی یاخیبوون نین، ئەگەریش بتانەوێت بڵێین: لە شێوازی نووسین یاخین، لەوەش هەڵەن، چونکە شێوازی ئەدەبی پێشوومان بە کلاسیک و نوێشەوە بەهێزە، دواتر لە شێوازی نووسین بۆ یاخی دەبن، کۆنەکە جێی ڕێزە و ئەدەبیاتێکی گەورەی بەرهەم هێناوە، فەرموون ئێوەش بە شێوازێکی دیکە و تازە بەرهەمێکی دیکەی گەورەمان بۆ بەرهەم بێنن، ئیدی خۆ شەرت نییە، ئەوەی ئەمڕۆ ئەگەر تازەتر بێت، لە هی دوێنێ، دژایەتی ئەوی دوێنێ بکات!! هەروەها مەبەستیەتی بڵێت: ئەگەریش دەتانەوێت بڵێن نووسینمان چەقبەستووە، ئەوە وانییە، ئەگەر دەتانەوێت بڵێن: لە فلانە دەستە یاخینە، چونکە بیرو بەهرەیان عەمارکردووە و شاردۆتەوە لە خوێنەر، ئەگەر بڵێن: یاخین لە باڵکێشانی پیشەسازی ئادەمیزاد بە ئامێرکەر، یان بێزار و یاخین لەو سەردەمەی تێیدا دەژین بە هەموو ئەو بەها و یاساو بیر و ڕابردوو و مێژوو و هەموو ئەو شتانەی کولتووریکیان لەم سەردەمەدا پێکهێناوە، لەوەشدا هەڵەن و ئەوەی دەیڵێن لە کوردستان بوونی نییە و ئەو لاساییکردنەوەیەشتان بۆ ڕێبازە ئەورووپییەکان و بە زۆر ساغکردنەوەی بەسەر کوردستان و واقیعی کورداندا کارێکی هەڵەیە و بەجێ نییە، بۆیە یاخیبوونەکەتان قەبووڵی بۆ نانووسرێت!

بیمار دوای ئەوە، ئینجا دێت توندتر لەو پێشەکییەی دەنووسێت، بەڵام دیسانەوە بە شێوازێکی لەسەرخۆ و هێمن، ئەم جارە بیرۆکەی یاخی بوون لای ئەو نووسەرانەی ڕوانگە هەڵدەوەشێنێتەوە و ڕوونی دەکاتەوە، کە یاخیبوون کەسایەتییەکی مەعنەوی خراپی هەیە و ئەوە نییە ئومێد و هیوایەکی لێ بخوێنرێتەوە، ڕوویان تێدەکات و پێیان دەڵێت: «برا یاخییەکان بۆچی یاخی بوون؟! کە وابزانم یاخی بوون کردەوەی تاکە کردەوەی تاکیش پێچدان و ئاڵۆزی ئارەزووی دەروونە و لە زەوی بووندا ڕەگی داکوتراوی نییە، بە پێچەوانەی شۆڕشەوە، کە دەنگدانەوەی هەقی ماندووبوونی کۆمەڵێکە و سروشتی شت و ناکۆکیی ژیان ڕەگی هەمیشەیی لە زەوی واقیعدا چەسپاندووە، شۆڕش ژیان و گەرموگوڕێتییە، هاوکارییە، هاوبەشی و هاوئەنجامە، پێویستییەکە لە پێویستییەکانی سروشت، بەڵام یاخیبوون، سروشتێکی ڕۆمانسییەت و میتافیزیک پەرستەکانە».

لە لایەکی دیکەوە بیمار دێت سەرنج بۆ ڕاستییەکی دیکە دەبات و دەنووسێت: «بانگەوازەکەیان بەپەلە و لەناکاو بوو، چونکە تا ئێستا لە مەیدانی نموونە کارییەوە، (ئەو شەش نووسەرە) نموونەیەکی لە خەڵک بەدەریان پێ نەداوین، قەڵایەکی تازەیان نەگرتووە، تا پێویست بە دەرکردنی بەلاغێکی مارش ئامێز بکات، ئەگەر شێرکۆ چەند هاوارێکی کاریگەری وەک (ملیۆنەهاین و ٢٥٠٠ ساڵە)ی کردبێ، ئەگەر لەوە

نەترسین، کە دەنگدانەوەی هەڵبەستی پاش کۆستی پێنجی حوزەیرانی عەرەب بێت، شۆڕشێک نییە بەرپابووبێت، دەنگێکە لە دەنگەکان و وێنەیێکە لە حاجی قادرەوە تا ئێستا شاعیرە نەتەوەپەروەرەکانی تر ڕەنگ و هێڵیان لێ کێشاوە، ئەگەرچی وا گورچکبڕ و بەجەرگ و تەواویان نەکردووە». لەوەشدا بیمار دەیەوێت بڵێت:

(۱) لە بواری شیعردا شاعیرانی ئەو گرووپە بە کردەوە تا ئێستا هیچێکی نوێتریان لەوەی پێشووی شیعری کوردیدا پێشکەش نەکردووە، بێجگە لەو دوو پارچە شیعرەی شێرکۆ بێکەس: (ملیۆنەهاین) و (۲۵۰۰ ساڵە)، بەڵام بیمار دەڵێت، ئەوانەش درێژەپێدەری مۆدێلی شیعری حاجی قادری کۆیی و شاعیرە نەتەوەپەروەرەکانی دوای حاجی قادرن و شتێکی نوێ و هێندە تازە و گرنگ نینە، ئەمە ئەگەر بێتو لاساییکەرەوەی شیعری هاوچەرخی عەرەب نەبن، کە باری شکستخواردووی نەتەوەیی عەرەب بە هۆی سیستمە شۆڤێنییە نوێکانیان لە حوزەیرانی ۱۹٦۷ واقیعێکی تاڵی بەسەر عەرەبدا هێنا و هیوا و ئومێدەکانی نەتەوەی عەرەبی زیندە بەچاڵکرد، لەبەر ئەوە هەندێک لە شاعیرانی عەرەب ئەو ڕێچکە نەتەوەییە نوێیەیان لە شیعردا داهێنا و توندوتیژ دژی کولتوور و سیاسەت و کۆی سیستمە کۆن و نوێکانیان وەستان، ئەوەی شێرکۆش ئەگەر لاسایی ئەوان نەبێت، درێژە پێدەری ڕێبازی حاجی قادرە لە داهێنانی شیعردا، بەوەش چ شتێکی تازەی نەکردووە، تا بانگەوازی بۆ بکات و داوا بکات نووسەر و شاعیرانی تر وەکو ئەو و هاوڕێکانی بیربکەنەوە.

(۲) لە بواری فۆرمە ئەدەبییەکانی تریشدا بیمار دەنووسێت: «خۆ لە مەیدانی چیرۆکدا، کە هەموو ئەیزانین، چیرۆکنووسی تازە لە کوردەواریدا ئێجگار ساوایە و تا ئێستا هەر هەوڵدانی بێ چەسپاندنە، لەو مەیدانەدا، ئیتر نازانم ئەبێ چی بڕووخێنین و چی تازە بنیات بنێینەوە؟! گەلی کورد تا ئێستا هۆڵێکی شانۆ و مۆسیقای نییە و کەرەستەی چاپ و بڵاوکردنەوەی نییە، بە دەگمەن چیرۆکێکی شانۆیی جیهانی و شانۆگەرییەکی نابینی، ئیتر کام دامودەزگای هەڵتەکێنین و لە کام لاوە، لە ڕووی شێوەی، یا ناوەڕۆکی بووەستین»؟!

لێرەدا بیمار گومانەکە گەورەتر دەکات لەسەر بانگەوازی ڕوانگە و دەریدەخات، کە چ پاساوێکی نییە، چونکە کە چیرۆک و شانۆگەری و ڕۆمان و فۆرمە پەخشانییەکانی دیکەمان هەر نەبێت، یان ئەوەی هەبێ زۆر لاواز و کەم و بچووک بێت و لە خانەیەکی هێندە زەق و بەرچاو نەبێ، کولتوورێکی دروستکردبێت، تا بکرێت قسەی لەسەر بکرێت، پێی ڕازی بین، یان ڕەتی بکەینەوە، ئیدی لە چی یاخی بین و کوودەتا بەسەر چیدا بکەین؟

ئەگەر ئەوەش ڕاستییەکەی واقیعی ئەدەبی کوردیمان بێت، هەروەها ڕاستی واقیعی داهێنانی ئەو شاعیر و چیرۆکنووسانەی گرووپی ڕوانگە بێت، ئیدی ئەو هەموو ماندووبوون و ئەو بانگەوازە پڕ لە تووڕەیی و نادیارییە بۆ؟ بۆیە بە هەموو ئەو ڕەخنانە، کە لەو بەیاننامەیە دەگیرێت و لە زیاتر لە لایەنێکەوە لە بایەخی کەم دەکاتەوە، بیمار گورزێکی گەورە لە بیری ڕوانگە دەدات و هەر گرنگییەکی ئەو بەیاننامەیە ڕەت دەکاتەوە.

دووەم: (ئەحمەد سەید عەلی بەرزنجی)

لە ژمارە (۲۲)ی ۱۳/٦/۱۹۷۰ی ڕۆژنامەی هاوکاری، لە ژێر ناونیشانی (یاخیبووەکان.. هەمدیس لە بارەی بانگەوازەکەی ڕوانگەی ئەدەبی کوردی نوێ) بابەتێکی ڕەخنەئامێزی نووسیوە و پوختەی بیروڕای ئەو بەیاننامەیەی گرووپی ڕوانگەی شی کردۆتەوە و ڕەخنەی توندی لێگرتوون، لەو بابەتەی ئەم نووسەرەدا هاتووە: «ئەو برایانە هاتوون بە شێوەیێکی نادیار و شاراوە و دووررودرێژ لە ڕێگا و مەبەستەکەیان دوواون، ئێمەش بۆ پوختەی قسەمان، وا ئەو ڕووەی کە نیشانەی ترسناکی و تارمایی و گومان لێکراوی تیا بەدی ئەکرێ، لەو بارەیەوە ئەدوێین، کە مەبەستمانە».

لەم نووسینەی سەید عەلی بەرزنجی دوو شت دەردەکەون، ئەوانیش:

یەکەم: زمانی ئەو بەیاننامەیە، وەکو ئێمەش ئاماژەمان بۆی کرد، زمانێکی شاراوەی نادیارە و گەلێ پرسیاری جددی لە دژدا دروست دەبێت؟! زمانی بەیاننامە قەت نابێت وابێت!

دووەم: ئەحمەد سەید عەلی بەرزنجی پێی وایە ئەم شێواز و بیرەی نێو ئەو بەیاننامەی ڕوانگەیە، ترسناکە و

جێگەی گومان و ناڕەحەتییە.

دوای ئەوە نووسەر دێت چەند بڕگەیەک لە بڕگەکانی بیری پوختکراوی کۆتایی بەیاننامەکە دەخاتە بەر نەشتەری ڕەخنە و بۆ نموونە لە بارەی یەکێکیانەوە دەڵێت: ئەوان دەڵێن نووسینمان: «سەربەست و ئازادە، بۆیە گشت کۆت و زنجیرێک ئەپچڕێنێت».. ئەحمەد سەید عەلی بەرزنجی ڕەخنەی توند لەو خاڵەش دەگرێت و دەڵێت: «ئەمە ئامانجێکی تریانە، کە تیایدا داوای سەربەستییەکی وا ئەکەن، کە هەموو کۆت و زنجیرێکی دەوریان بپچڕێنن، مەبەستیان چ کۆت و زنجیرێکە؟! ئایا ئەدەبەکەمان ئەوەندەی بەبەرەوەیە، کە ئێوە یەک لە دوای یەک ئەو زنجیرانەی بترازێنن و لێیان ڕزگار بن؟! ئایا ئەدەبەکەمان گەیشتۆتە ئەو پلەیەی کە لە هەموو لایەکەوە ئەدیب کۆت و زنجیر بکات»؟!

دوای ئەوانە هەمووی، ئەحمەد سەید عەلی بەرزنجی فەلسەفەی ئەو برادەرانەی ڕوانگە ڕوون دەکاتەوە، کە ئەوان لە لاساییکەرەوەیەکی ڕێبازە دەرەکییەکان زیاتر نینە و دەنووسێت: «ئەم لاساییکردنەوەی ئەو شەش برایە، جگە لە شێواندنی ڕەواڵەتی وێژەییمان و فەحوای ئەدەبەکەمان هیچی تری لێوەدەست نایێت».

سێیەم: (تەڵعەت سامان)

لە ژمارە (٤٣)ی ٣١/ ١٠/ ١٩٧٠ی ڕۆژنامەی هاوکاری، لە ژێر ناوونیشانی (دەربارەی ڕوانگە) بابەتێکی ڕەخنەیی نووسیوە و لە هەندی لایەنی بیروڕاکانی ئەو بەیاننامەیەی داوە و ڕەخنەی توندی لێگرتووە، لەوانە:

(١) تەڵعەت سامان زۆر ناڕەحەتە لەو قسەیەی، کە لەو بەیاننامەیەدا هاتووە و گوایە خۆیان بە قوتابخانەی نەتەوە و ژیان داناوە؟! ئەوە گلەیی گەورە لای سامان دروست دەکات و لە میسداقیەتی بەیاننامەکەی ڕوانگە لەلای ئەو کەم دەکاتەوە، چونکە بەو قسەیەیان بێجگە لە خۆیان بە ناپاک و بێگانە پەرست وەسف دەکەن، کە ئەمە ستەمێکی گەورەیە، بۆیە سامان بەداخ و حەسرەتەوە ڕوو لەو نووسەرانەی ڕوانگە دەکات و دەنووسێت: «کە ئێوە دەڵێن: قوتابخانەی ئێمە قوتابخانەی نەتەوە و ژیانە.. نە گریان و دۆشدامان و فرمێسک ڕشتنی ڕۆمانتیکییەکان، وە نە گرفتی ئەو وێنە فۆتۆگرافییە بێ بزووتنەوانەی ڕیالیزمییەکانیشە»؟! لەم بارەیەوە هیچ ناڵێم، لەوە زیاتر نەبێت: بەسەزمان هۆگۆ، بەسەزمان گۆرکی!! هەزارویەک داخیش بۆ حاجی و بێکەس و گۆران؟!! ئەم کۆڵەوارانە وا دیارە لە بەسەرهاتی ڕۆژانەدا دوور بووبوون، وێنەگر بوون، کە خەباتیان ئەگێڕا دژی زۆردار و خوێنمژ و بێگانەکان، واتە: ئەی بۆ دەربەدەرکران و تامی تەواوی ئازار و ئەشکەنجەی بەندیخانە و دووروڵاتییان چێشت؟! دیارە قوتابخانەی وان قوتابخانەی بێگانە و مردن بووە»؟!

بەم نووسینەی سامان ڕوانگەییەکان شەرمەزار دەکات، کە تەجاوزیان لەسەر مافی نووسەر و شاعیرە گەورەکانی سەر ئاستەکانی جیهانی و نەتەوەیی کردووە و سەروەرییان لە هەموو ئەوانەی پێشە خۆیان داماڵیوە و هەموو سەروەری و دڵسۆزی و باشییەکییان بۆ خۆیان قۆرخ کردووە.

(٢) سامان لە لایەکی دیکەوە، دەیەوێت بە نووسەرانی ڕوانگە بڵێت: ئێوە تێکدەر و عەبەسین، چونکە ئەوەی هەیە ڕەتی دەکەنەوە و دەیڕووخێنن و ناشمانخەنە سەر بەدیلێکی تر، دەنووسێت: «پێم ئەڵێن مێژوو و شارستانییەت لابەرە! باشە، بەڵام بە چی لاییەرم؟! پاشان کە لایانم برد، چی بکەم؟! پێویستە وەڵامێکتان هەبێت؟! چونکە من لە کەلێن و سووچەکانی بانگەوازەکەتان هیچم بەرچاو نەکەوت»!!

(٣) سەرەنجام لەبەر ئەو بیروڕا سادە ناهەقانەی ئەو گرووپە بەو ئاسانییە لە بەیاننامەکەیاندا خستیانە ڕوو، تەڵعەت سامان ئەو کۆمەڵە شاعیر و نووسەرە بە هەرزەکار و کاڵفام دەناسێنێت و لە کۆتایی بابەتەکەیدا دەنووسێت: «ئەوان لە قۆناغێکی بیری دان، ئەتوانین بڵێین: قۆناغی هەرزەکاری بیرە»!

چوارەم: ئەحمەد تاقانە

بە ناوونیشانی (ڕوواڵەتی هەڵبەستی نوێ)، لە ژمارە (٣٥)ی ڕۆژی ٢/ ١٠/ ١٩٧١ی ڕۆژنامەی هاوکاری ڕەخنەیەکی ناسکی ئاراستەی ئەو گرووپەی ڕوانگە و نووسەرانی کردووە و گوتوویەتی: «بزووتنەوەی نوێکردنەوەی شیعری کوردی لە مامۆستا نوری شێخ ساڵح و مامۆستا گۆران و برادەرانیانەوە دەستی پێکرد»، بەو وتەیەشی نەفی ئەوە دەکات، نووسەرانی ڕوانگە

یەکەم دەستە بن لە نوێکەرەوانی شیعری کوردی و روونتر ئاماژە بۆ ئەوە دەکات، کە ئەو نووسەرانەی روانگە بێ ئومێدیان کردین لە ئومێدێک، کە بە بەیاننامەکەیان بۆیان دروست کردبووین، دەنووسێت: «لەم دواییەدا چەند کەسێک کەوتبوونە هاتوهاوار و بە ناوی نوێخوازییەوە دەستیان بە قسەی زل کردبوو.. ئێمەی لاوانی وێژە دۆست، گەشەیەکی تازەمان کەوتە دڵەوە، بە هیوای ئەوەوە، کە رێبازێکی تازە لە ئەدەبی کوردیدا سەر هەڵبدا، کەچی ماوەیەکی زۆر بەسەر ئەو دەنگە دەنگ و مقۆ مقۆیەدا تێپەری، بێ ئەوەی شتێکی نوێ لە بلاوکراوەکانی ئەو کۆمەڵانە بەدی بکەین، ئەگەرچی تاقمێک لەو تاقمانە توانیبێتیان، چەند کەسێک لە دەوروبەری خۆیاندا کۆبکەنەوە و خۆیان و کەمایەتییەک بەوە هەڵخەڵەتێنن، کە گوایە پێشەوایەتی تازەکردنەوە و داهێنان دەکەن و دامەزرێنەرانی رێبازێکی تازەن لە وێژەدا».

پێنجەم: لەتیف هەڵمەت

لە چاوپێکەوتنێکدا، کە ژمارە (٤٤)ی رۆژنامەی هاوکاری لە (٤ی کانونی یەکەمی ١٩٧١) لە گەڵیدا ئەنجامی داوە، بە توندی رەخنەی لە روانگە گرتووە و بەیاننامە و نووسەرەکانیشی سفر کردووە، سەبارەت بە روانگە گوتوویەتی: «روانگە هێلکەیەکی پیس بوو، هیچی هەڵنەهێنا»!! سەبارەت بە نووسەرانی روانگەش نووسیویەتی: «پێشرەوانی روانگە ئەیانگوت: ئێمە یاخین.. لەگەڵ ئەوەشا یاخی نەبوون.. من نازانم ئەوان لەچی یاخی ئەبن؟! لە سامانی کۆن یاخی نابن.. لە ئێستا یاخی نابن.. لە پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکان یاخی نابن.. لە دروشمە رامیارییەکان یاخی نابن.. لە شێوە و دارشتنی هۆنراوە و چیرۆکی کۆن یاخی نابن.. ئەی لە چی یاخی ئەبن؟!

بۆیە لەتیف هەڵمەت وەکو شاعیرێکی بە توانا و دیاری ئەو رۆژگارە و ئێستاش نەچووە پاڵ ئەو گرووپەی روانگە و بەرنامە و بیروبۆچوونی ئەوان تینووەتییان نەشکاند، بۆیە خۆی و ئەنوەر شاکەلی جارێ بیرێکی دیکەیان دا بۆ داهێنانی ئەدەبی، کە خۆیان بە گرووپی (کفری ـ کەرکووک) پیشان دا و لە بەشێکی دیکەی کارەکانمان تیشک دەخەینە سەر بەرنامە و پرۆژەی ئەوانیش.

شەشەم: بەکر حسێن

بە ناوونیشانی (چەند تێبینی و سەرنجێکی رەخنەگرانە لەسەر روانگە و هەندێ لە بەرهەمەکانی)، بابەتێکی رەخنەیی درێژی لە ژمارە (١٠٧)ی رۆژی (١٩٧٢/٣/١١)ی رۆژنامەی هاکاری نووسیوە، تێیدا رەخنە لە روانگە و بابەتێکی حسێن عارف دەگرێت، کە لە ژمارە (٥)ی گۆڤاری نووسەری کورد، بە ناوونیشانی (وەچەی یاسای خۆڵ و دۆ) بلاوی کردۆتەوە، تێیدا لە چەند برگەیەکی ئەو بابەتەیدا دەنووسێت: «ئەو نووسینە بەلای منەوە بەرهەمێکی بێ بایەخە و ئەوەی نەئەهێنا، کە بخرێتە سەر دەزگای باس و لێکۆڵینەوە و رەخنە، بەڵام چونکە ئەم جۆرە نووسینە بەردەوام بوونە لەسەر رێبازێکی ناراست و سەرلێشێواوانە، کە لە بەهاری ساڵی ١٩٧٠ەوە بە ناوی روانگە پەیرەوی لێ ئەکرێت، بۆیە بە پێویستم زانی، کە هاوبەشی بکەم لە رەخنەلێگرتنی».. کەوابێ: لێرەدا رێبازی روانگە بە رێبازی ناراست و سەرلێشێواو وەسف دەکات.. سەبارەت بە نووسەرانی روانگەش هەر هەمان رای هەیە و تۆختر لەوەی پێشوو دەنووسێت: «ئەم نووسەرانە لە گێژاوێکی فکریدان، سەرلێشێواون».

حەوتەم: ئەحمەد شەریف

لە ژمارە ١٢٣ی رۆژنامەی هاوکاری رۆژی ١٩٧٢/٧/١ بابەتێکی رەخنەیی توندی لە دژی روانگە و وەک وەڵامی (سامی شۆرش) نووسیوە، تێیدا نووسەر و شاعیرانی روانگە زۆر ناشیرین دەکات، دەنووسێت: «شتێکی ئاشکرایە روانگەخوازان چەند لاوێکی تازەپێگەیشتووی سەرلێشێواون و پەیرەوی هیچ بیروباوەرێکی پێشکەوتنخوازی زانستی ناکەن، لاسایی خەتێکی راسترەوی بۆرژوازی ئەوروپی گومانلێکراو دەکەنەوە، جا با هی ئەمانە لە نەزانی و دڵسۆزیشەوە بێ، ئەمانە گوێ بۆ هۆش و زانست و راستی ناگرن و یاخین لە کەلەپووری نەتەوایەتی و راپەرینە مێژوویییەکانی میللەتەکەمان».

هەشتەم: فازیل مەلا مەحموود

بە ناوونیشانی (روانگە، یان ئەدەبی ریالیزمی سۆشیالیست) لە ژمارە (١٢٥)ی رۆژی

(١٩٧٢/٧/١٥)ی وتارێکی ڕەخنەیی درێژی لە ڕۆژنامەی هاوکاری نووسیوە، تێیدا ڕەخنەی توند لە ڕوانگە و نووسەرانی ڕوانگە دەگرێت، لە هەندێک بڕگەی ئەو وتارەیدا هاتووە:

– «کاک عەبدوللا پەشێو لە (وانەی منداڵەکان)یدا، کوردایەتی ئەم سەردەمە بە درۆی پەتی لە قەڵەم ئەدات و دەربارەی خەباتی گەلی کورد ئەڵێ: (هەرچیمان وت، هەرچیمان کرد، نووسینی سەر دیواری ئاودەستخانەی مزگەوتەکان بوو)!! نووسەرانی ڕوانگە (بەم شێوەیە) بەردەوامن لەسەر ئەم ڕەشبینی و سووککردنی کوردە، لەسەر ئەم بێ باوەڕییە بە گەل، لەسەر هەوڵدان بۆ شکاندنی عەزمی خەڵک و ورە پێبەردانیان.. هەرگیز بە شێوەیێکی عیلمی سەیری مێژوو ناکەن و لایەنە ڕووناکەکەی دەرناخەن و هیوای دوارۆژ نانێنە بەر خەڵک، لە ڕاستیشدا ئەمجۆرە بەرهەمە ڕەشبین و ناهومێدانە ئاوێنەی واقیع و ڕاستی نین و تەنیا تەعبیر لە بەزیوی و ڕووخاوی نووسەرەکان خۆیان ئەکات».

– «نووسەرانی ڕوانگە باسی مرۆڤایەتی و خۆشەویستی هەموو مرۆڤ ئەکەن، کە ئاشکرایە ئەمە دروشمی بورژوازییەکانە، بۆ شاردنەوەی ناکۆکییەکانی کۆمەڵ و پەردەکێشان بەسەر خەباتی چینایەتیدا».

– «هەندێ کەسی (ڕوانگە) کە شانازی بە سەقافەت و شارەزایی خۆیانەوە دەکەن، دەڵێن: هەموو کتێبەکانی (کۆڵن ولسن)مان خوێندۆتەوە».. نووسەر دەیەوێ بڵێ: ئاخر بەرهەمەکانی ولسن چ پێوەندی بە کولتوور و واقیع و بیر و شۆڕش و داهێنانی ئەدەبی نوێی کوردییەوە هەیە!!

لە لایەکی دیکەوە نووسەر ڕەخنەی توند لە ڕوانگەییەکان لەسەر ئەو فیکرەیان دەگرێ، کە ئەوان دژایەتی خۆیان بۆ ئیسلام و مێژووی موسڵمانان و صەحابەکان دەردەبڕن و هیچ حورمەتێک بۆ ئەو ئایین و مێژووە پڕ سەروەرییە و شعووری نەتەوەکەیان دانانێن، کە زۆربەیان موسڵمانن، ئەوەتا دەنووسێت: «لە مەیدانی ئاییندا ڕوانگەییەکان زۆر بە ڕەقی و هەرزەکارانە هەستی ئایینی خەڵک بریندار ئەکەن و ئەیوروژێنن، کەچی دێن بە چرای ئەفسانە و خەیاڵ بە دوای ڕاستی پەیامە ونبووەکەی زەردەشتا ئەگەڕێن، وەک شاعیرێکیان دەڵێ: (چاوی زەردەشت بە بەهەشتی بەڵێنی دۆزەخییان بشۆن)! ئەیانەوێ مەبدەئەکانی ئاوێستا ڕاست بکەنەوە بەرانبەر مەبدەئەکانی ئیسلام، کە ئەمەش هەر ئەنجامی پێوانە شێواوە ئاوەژووەکەی بیری ئاڵۆزیانە و پڕە لە گیانی ڕەگەزپەرستی و دوژمنایەتی عەرەب، ئەگینا ئایینی زەردەشتی کۆنەپەرستانەترە لە ئیسلام، یاساکانی ئیسلام نوێنەری قۆناغێکی پێشکەوتووترن لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، ئەوەی گرنگە لێرەدا ئەوەیە، کە هاتنی ئیسلامەتی بۆ کوردستان و چەسپاندنی یاساکانی هەنگاوێکی بەرەو پێش بوو، بە تایبەتی ئەوسا هەستی نەتەوایەتی و بزووتنەوەی نەتەوایەتی نە کورد و نە عەرەب هێشتا لە ئارادا نەبوون، لەبەرئەوە هاتنی ئیسلامەکان بۆ کوردستان دوورە لە چەوساندنەوەی نەتەوایەتییەوە، کەچی هەندێک لە ڕوانگەییەکان بەوەشەوە ناوەستن و لەگەڵ عەرەبدا شەڕ بە کۆنە قین دەکەن، وەک شاعیرێکیان لە نامیلکەی ژمارە سێی ڕوانگەدا ئەڵێ:

– با حاجی قادر گۆڕستانی ئەبا ئەییوبی ئەنساری هەڵتەکێنێ!

کە ئەبو ئەییوبی ئەنساری بە نموونەی ئەو ئەسحابانە دێنێتەوە، کە لە هاتنیانا بۆ کوردستان کوژراون، لە ڕێی بڵاوکردنەوەی ئیسلامەتیدا!! هەروەکو شەڕی ئێمە ئەمڕۆ لەگەڵ عەرەب و سەقافەتی عەرەبدا بێ، چارەسەریش بەوە بکرێت، کە بگەڕێینەوە بۆ یاساکانی زەردەشت، کە ئەوەش هەوڵدانە بۆ ئەوەی گەلی کورد تووشی شەڕی لابەلاو ناڕەوا بکرێت و دوژمنە ڕاستەقینەکانی خۆی لەبیر بچێتەوە».. بەڵام «بە گژداچوونی باوەڕی ئایینی خەڵک و ئەو شتانەی هێشتا لای زۆربەی زۆری خەڵک پیرۆزن، لە هەمان بیرکردنەوەی بەرەڵڵاوە هاتووە، کە بە لای منەوە ناڕاستە و فڕی بەسەر پێشکەوتنخوازییەوە نییە، وە ئەدەبی نوێی کورد دەخاتە شەڕێکی دۆڕاوەوە لەگەڵ خەڵکی کورد خۆیا، لەگەڵ کرێکار و جووتیارەکاندا، نەک لەگەڵ دوژمنەکانیدا».

– «لە مەسەلەی ئافرەتیشدا نووسەرانی ڕوانگە نموونەی نووسەری بۆرژوازی بچووکی ڕاکردوو لە ئیلتیزامن».. بۆ نموونە: «... (یاسای خۆڵ و دۆ)کەی کاک حسێن عارف، نموونەی هەڵوێستی بەرەڵڵایە لە جنس، کە بە شێوەیەکی ناشیرین باسی پەیوەندییەکی جنسی حەرام ئەکات و ئەیکاتە نموونەی لە دایکبوونی

نەوەیەک، گوایە: ئەمە ئازایەتی ڕاستی وتنە»!!

– فازیل مەلا مەحموودی نووسەر ئەم بیروبۆچوونانەی ڕوانگەییەکان سەبارەت بە ناشیرین کردنی ئایینی ئیسلام و ڕەتکردنەوەی، لەگەڵ تێڕوانینیان بۆ ئافرەت و بانگەشەیان بۆ ڕەهاکردنی لایەنی جنسی، بە ناوی ئازادییەوە، مەحکووم و ناشیرین دەکات و بە لاساییکردنەوەی بێ بنەمای ئەدەبیات و فەلسەفەی نوێی ئەوروپییان دەزانێت، دەنووسێت: «بیرکردنەوەی وەها بێبەری نییە لە ئەدەبی (دادا)ییەکانی ئەوروپا و قوتابخانەی سوریالی و وجوودییەکان، هەر لە هەمان کاتدا دێت، کە شالاوی فیلمە جنسییەکانی ڕۆژئاوا، بە ناوی سەراحەتەوە ولاتی ئێمەی گرتۆتەوە، کە تەنیا ئەنجامی بیرتێکدانی لاوان و سەر لێشێواندنیان و لادانیانە لە ڕێی خەبات و خەریک کردنیانە بە شەڕی ئایین و جنسەوە، ئەمەش هەمووی بە ناوی یاخیێتی و نوێخوازی و نوێکردنەوە».

نۆیەم: ساڵح عەلی گوللی

لە ژمارە (٩٧٢)ی ڕۆژنامەی (التآخي) وتارێک لەسەر ڕوانگە دەنووسێت، بە ناوونیشانی (جماعة روانگە وحديث عن الشعر الكوردي)، لەو وتارەیدا دەنووسێت: «بزاڤی ئەدەبی ڕوانگە، تێکدەری شیعری کوردییە و ڕوحی کوردایەتی و نیشتیمانپەروەری تێدا ونبووە».

هەر لەو وتارەیدا ساڵح گوللی سەرنج بۆ ئەوە دەبات، کە ڕوانگە و بەرهەمەکانی لاساییکەرەوەی شیعری مۆدێرنی ڕۆژئاوایی و عەرەبین، بۆیە شیعرەکانیان ڕووکەشن و بە بایەخ نین.

لە شوێنێکی دیکەش نووسەر ئەوە ڕەت دەکاتەوە، وەکو ڕوانگەییەکان دەیڵێن، کە ڕێبازەکەیان درێژەپێدەری ڕێبازی گۆرانی شاعیرە، ساڵح گوللی گاڵتەی بەوە دێت و دەڵێت: ئەوانە شتێکی دیکەن و بە هیچ شێوەیەک پێوەندییان بە گۆرانەوە نییە.

دۆستانی ڕوانگە

یەکەم: عەبدوڵڵا عەباس لە ژمارە (٤)ی ساڵی ١٩٧٠ی گۆڤاری (بەیان)دا لە ژێر ناوونیشانی (سەبارەت بانگەوازی ڕوانگەی ئەدەبی کوردی نوێ) پشتگیری لەو بەیاننامەیە دەکات و دەڵێت: «لە ڕاستیدا زۆر پێویست بوو ئەم بانگەوازە بدرێت»، ئەمەش لەبەرچی؟ لە ڕوانگەی (عەبدوڵڵا عەباس)ەوە لەبەر چەند هۆیەک، لەوانە گرنگترینیان: «تا سەرەتای ئەم کاروانە دەرکەوێت، کە نووسەر و شاعیری شۆڕش و ڕاستی و چاونەترسی لە پێشەوە بێ و ئەم تەمومژە ڕامالێکات، کە چەندان ساڵە بە ڕووی ئاسمانی ڕۆشنبیری و ئەدەبی نەتەوەکەمانەوەیە».

دووەم: تەها سەعید لە ژمارە (٢١)ی ڕۆژی (١٩٧١/٦/٢٦)ی ڕۆژنامەی هاوکاری، بابەتێکی ڕەخنەیی گەلی ناسک و سۆزئامێزی نووسیوە، تێیدا بە بڕوابوونێکی سادانەی تەواو بە بۆچوونەکانی ڕوانگە، ڕەخنەی لە نەیارانی ڕوانگە گرتووە و نوسیویەتی: «نازانم هۆی چی بوو هەندێ لە نووسەرەکانمان دژی ڕوانگە و بانگەوازەکەی ڕاوەستان؟! ئایا هەموومان ئەدەبێکی کوردی شۆڕشگێڕمان ناوی؟! سەربەست و ئازاد، جوانی پەرست، کورد بینووسێ وە بۆ مرۆڤی کورد بێ»؟!

واتە بە لای (تەها سەعید)ەوە ئەدەب شۆڕشگێڕی بێ و کورد بینووسێت و ئەو مەرجانەی تری تێدابێت، ئەوە باشترین ئەدەبە، ئیدی خەڵک بۆ ڕازی نابن؟! بەڵام لە ڕاستیدا ئەو بۆچوونانەی ئەو نووسەرە بەڕێزە، زۆر عاتیفیانەیە، دەنا ئەوە حاشاهەڵنەگرە ئەدەبیاتی نەتەوەیی هەموو نەتەوەیەک کوڕوکچانی نەتەوەکە خۆیان دەینووسن، ئینجا بۆ نەتەوەش بێت، یان بۆ بێجگەی ئەوانیش ئەوە زۆر خراپ نییە، بێ گومان هەموو ئودەبای دنیا ئەو تێکستە ئەدەبییەیان بەلاوە گرنگترە، کە سنووری نەتەوە دەبڕێت و لەسەر ئاستی جیهان خزمەت دەکات، وەکو پێشتر تیشکمان خستۆتە سەر، بۆیە لێرەشدا لەوە زیاتر درێژی ناکەینەوە.

وەڵامی ڕوانگەییەکان بۆ ئەوانەی ڕەخنەیان لێگرتوون

ڕوانگەییەکان وەکو بەیاننامەکەیان بە بەیاننامەی ئەدەبی شۆڕشگێڕ ناوزەد دەکرد، خۆشیان لە وەڵامیان بۆ ئەوانەی وەکو خۆیان بیریان نەدەکردەوە و ڕەخنەیان لێدەگرتن، توندوتیژ و شۆڕشگێڕانە بوون، بەوپەڕی توندی ڕەدیان دەدانەوە و ناشیرین و قێزەونیان دەکردن، وەک ئەوەی بلێی پەڕۆی بێ نوێژ وەسف دەکەن.. لە

خوارەوە هەندێک وەڵامە ڕەخنەییەکانی نووسەرانی ڕوانگە لەسەر نووسەرانی پێچەوانەیان دەخەینە بەر چاو:

(١) شێرکۆ بێکەس لە ژمارەکانی (١٢٩ بۆ ١٣٤)ی ڕۆژنامەی هاوکاری، واتە بە شەش ئەڵقە وەڵامێکی دوورودرێژ بە ناوونیشانی (ڕوانگە و کوێرە ڕەخنە) بۆ فازیلی مەلا مەحموود و زۆربەی ئەوانەی تر دەنووسێت، کە ڕەخنەیان لێگرتوون و لە هەندێک برگەیدا دەنووسێت:

– «ڕەخنەی ئەو ڕۆژانە زۆربەیان بۆ ئەوەیە، سەروگوێلاکی ئەدیبی تێدا بشکێنرێ و لە زنجیرە نمایش و ڕەخنەیێکی کوێرانەدا بکەونە داپلۆخاندنی پشتی ڕاستی و ئازاردانی هەر وشەیەکی سەربەست، کە لە دەمی هەر یاخیبوویەکی شۆڕشگێڕ و نەترسەوە بێتە دەرێ».

– «فازیل مەحموود نووسینێکی بڵاوکردبۆوە، کە نەک تەنیا نەیویستووە، عیلمیانە و لەسەرخۆ لە بەرهەمەکانی ڕوانگەی ئەدەبیمان بکۆڵێتەوە و وەک پێویست تێکستەکانی ئەو بەرهەمانە شیبکاتەوە و ببێتە هۆیەک لە نێوانی ئەو نووسینانە و خوێنەرانا بۆ دەستنیشانکردنی مەوزوعیانە، بەڵکو کورتبینییەکی وا بەرچاوی گرتووە، کە تەنانەت خوێنەری ئاساییش دەرک بەوە ئەکات، کە دوورە لە ڕەخنەی ئەدەبی و سیاسی».

– «لە کۆتاییدا ئێمە ڕووی دەممان دەکەینە هەموو ئەو مامۆستای کوێرە ڕەخنانەی، کە هەقیقەتی ئەدەبی و هونەریمان لنگەوقوچ هەڵئەواسن»!!

لێرەدا شێرکۆ بێکەس فازیلی مەلا مەحموود بە کەسێکی ناعیلمی و ناحاڵی و کورتبین وەسف دەکات و غەیری ئەویش، هەموو ئەوانەی ڕەخنەیان لە ڕوانگە گرتووە، ڕەخنەی هەموویان بە کوێرە ڕەخنە دادەنێت!! کە شیاوی ئەوە نەبن، وەکو نووسەرانی ڕوانگە سوود لەو ڕەخنانە وەربگرن و خۆیانی پێ بەرەوپێش ببەن، هەرچەندە زۆر ئاساییە، کەسی سەرکەوتوو لە دوژمنیش وانە وەربگرێت و بە هۆیەوە خۆی بەرەوپێش ببات.

(٢) (کاوە) ناوێک لە ژمارە ٤٦ی ڕۆژی ١٨ی کانونی یەکەمی ١٩٧١ وتارێکی توندوتیژی لە دژی ڕەخنەکانی لەتیف هەڵمەت لە ڕوانگە نووسیوە، تێیدا دەڵێت: «لەتیف هەڵمەت یەکێکە لەو شاعیرە موراهیقانەی، کە لە دونیای هۆنراوەی نوێدا، تووشی هەڵامەتێکی کوشندە بووە، ئەو جۆرە هەڵامەتانەی، کە بە دەم لەرزوتایەکی سەختەوە، ڕستەی شێواوی هەڵبزرکاندن ئەکا بە پەتێکی قرچۆکەوە، کە دەنگی وشەکانی هەر لە یەکەم پێوەکردنەوە، پچڕاونەتەوە، بگرە یەکێکە لەو سوارە چوار پەل شکاوانەی، کە لە پاشاگەردانییەکەی ئەمڕۆی زمانی کوردیدا لۆقە دەکات، بەڵام لەمانە هەمووی سەیروسەمەرەتر ئەوەیە، کاتێ قسە ئەکات، پلە و بەهرە و تاقیکردنەوەی خۆی بە جۆرێک لەبیر ئەچێتەوە، کە هەر وەکو (سان جۆن پێرس) و (بابلۆ نیرۆدا) و (هنری میشۆ)ی ئێمە وابێ، وا ڕووی دەممان تێ ئەکا و ئەدوێ، هەر بەبێ ئەوەی ئاوڕێ لە شیعرە قوماتکراوەکانی خۆی بداتەوە، کە تا ئێستاش وەک ئاو لە هێلکەدا بدا بە خۆی و خوێنەرانی وەهایە!! چونکە تا ئێستا ئەوەی لەتیف وتوونی، تێکڕا بریتین لە جوونەوەی چەند وێنەیەکی سووا و ژەنگگرتووی پاشماوەی خوانەکانی هەندی لە شاعیرە نوێخوازەکانی عەرەب و ئەو ڕستە ئالۆزکاوانەی، کە ئەم بە ئاوەژووی تێگەیشتن لە هەندێ شاعیری جیهانییەوە وەریگرتوون».

ڕوانگە وەکو کولتوورێک لە بیری نووسەر و ڕۆشنبیرانی ئەمڕۆی کوردستان

گۆڤاری ویران لە ژمارە (٢)یدا لە بارەی ڕوانگەوە پرسیاری ئاراستەی ژمارەیەک شاعیر و نووسەر کردووە، سەراپایان ڕەخنەی توندیان لێگرتووە، لەوانە:

عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی: ڕوانگە لە بەیاننامەیەکی سیاسی دەچێت، تایبەتمەندی هونەری پێوە دیار نییە.

ئەنوەر مەسیفی: ڕوانگە تەنها کەفوکوڵی بەیانی حوکمی زاتی ١١ی ئازاری ١٩٧٠ بوو.

کەژاڵ ئەحمەد: ڕوانگە ساڵانێکە مردووە، بەڵام تا ئێستا پرسەی بۆ دانەنراوە.

فەرهاد پیرباڵ: ڕوانگە مرد تەرمەکەشی ئێستا لە ستۆکهۆڵمە.

جەلال بەرزنجی: ڕوانگە شتێکی ئەوتۆی جێنەهێشت، بچینەوە سەری.

محەمەد باوەکر: ڕوانگە هەورە کۆچەرێکی بەهاری بوو.

سەباح ڕەنجدەر: ڕوانگەییەکان لە داواکانیان نوێخواز بوون، لە نووسینەکانیان نەخێر.

ئازاد حەمەشەریف: ڕوانگە ڕوانینێک بوو بەرەو دواوە نەک بەرەو داهاتوو.

محەمەد ڕەنجاو: ئەگەر ڕوانگە تا ئێستا مابێ، ئێمە هەموومان تاوانبارین.

هاشم سەڕاج: ڕوانگە شەپۆلێکی کینایەئامێز بوو، هەرگیز توخنی جیهانی خوازە نەکەوت.

ئیسماعیل بەرزنجی: ڕوانگە لاساییکردنەوەیەکی کوێرانەی شیعری ٦٩ ی کۆمەڵە شاعیرێکی عەرەب بوو.

سالار عوسمان: ڕوانگە کۆمەڵە دەنگێکی بێ پەیڕەو و پرۆگرام بوو.

بەڵام لە هەمان کاتدا (دکتۆر عەلی تاهیر بەرزنجی) لە نامەی ماستەرەکەی خۆیدا (کاریگەری ڕوانگە لە نوێگەری شیعری کوردی)دا، کە لە ساڵی ٢٠٠٠دا نووسیویەتی و پێشکەشی بەشی کوردی کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانی کردووە، بە پێرستێکی تێروتەسەل باس لە ڕوانگە و بەیاننامەکەی و هۆکارەکانی دەرکەوتن و بەیاننامەی هاوشێوەی لە ئەدەبیاتی عەرەبی و فارسی و دۆست و نەیارانی ڕوانگە و هەموو ئەوانە دەکات، تای تەرازوو بەلای دۆستانی ڕوانگەدا دەشکێنێتەوە و پێچەوانەی ئەو نووسەرانەی پێشوو، زۆر بە بایەخەوە باس لە ڕوانگە و ڕوانگەییەکان دەکات، بۆ نموونە لە لاپەڕەکانی (١١٤ و ١١٥ و ١١٦ و ١١٧)ی ئەو نامەیەیدا، بەرگرییەکی گەورە لە ڕوانگە و بەیاننامە و بەرهەمی نووسەر و شاعیرانی ڕوانگە دەکات، وەڵامی یەکە یەکەی ئەو نووسەر و شاعیرانە دەداتەوە، کە لە ژمارە (٢)ی گۆڤاری ویران، ڕەخنەی توندیان لە ڕوانگە و ڕوانگەییەکان گرتبوو، ڕای هەموویان ڕەتدەکاتەوە و وای پیشان دەدات، هەموویان لە بیروڕاکانیان لە بارەی ڕوانگەوە، یان ورد نینە، یان زانستیانە و بە ئینسافەوە نین، ئەگینا ڕوانگە شەپۆلێکی ئەدەبی و ڕۆشنبیری پڕ بەرهەم و خاوەن بەرنامە و تا ئێستا زیندوو بووە و شتی زۆری پێشکەشی کتێبخانەی ئەدەبی کوردی کردووە.

بەڵام لە ڕاستیدا ئەم تێڕوانینەی دکتۆر عەلی سەیرە، بە تایبەت کە لە کارێکی ئەکادیمی و لە ناوەندێکی ئەکادیمی وەکو زانکۆی سلێمانی پێشکەشی کردووە!! ئاخر دەبێ لە نامەیەکی ماستەری وەهادا، ئەوەی لە بارەی ڕوانگەوە نووسراوە، هەمووی هەر مەدح و سەنای ڕوانگە و بیر و بەرهەمی ڕوانگە بێت و بە پێچەوانەوە هێرشێکی توندی بەرپەرچدانەوە بکرێتە سەر هەموو ئەو نووسەر و ڕۆشنبیرانەی ڕای تایبەت و پێچەوانەیان لە بارەی ڕوانگەوە هەیە و لە ئەنجامی خوێندنەوە و لێکۆڵینەوەی خۆیان بۆ ڕوانگە پێی گەیشتوون؟! ئاخر دەبێ کاری ئادەمیزاد تا ئەو ڕادەیە بە پیرۆز بۆی بڕوانرێ و ببرێتە ئەو پایەیەی نەک ڕەخنەیەکی لێ نەگیرێت، بەڵکو هەموو ڕەخنەیەکیش دەمکوت بکرێت، کە لە بارەوەی نووسرابێت؟!

لە ڕاستیدا من پێم وایە، ڕوانگە ئەو هەموو بەرگرییەی ناوێت و پێویستی بەو هەموو پێداهەڵگوتنە نییە، چونکە نابێت فرسەت لە بەردەم ڕۆشنبیرانی تر بفەوتێنرێت، نەهێڵرێت کەس ڕەخنەیەک بگرێت و نەهێڵرێت کەس بیرێکی پێچەوانەی ئەوان پێشکەش بکات!! ڕوانگەییەکان لە کاتێکی دیاریکراودا کاری خۆیان کردووە، نووسەر و شاعیر و ڕۆشنبیرانیش مافی خۆیانە ڕای خۆیان لە بارەی ئەو کارەی ئەوان هەبێت، ئاخر ژیان وەها دەچێتە پێش و ژیار و شارستانییەت بەوە بەردەوامییان دەبێت.

ئەوانەی ڕایان گۆڕی

فوئاد قەرەداغی یەکێکە لەو نووسەرانەی زیاتر لە بابەتێکی لەسەر ڕوانگە نووسیوە، لە هەمووشیان هەمان هەڵوێستی لە بەرانبەر ڕوانگەوە نییە، ئەوەتا لە کاتێکدا، لە وتاری (ڕێگای ئەدەبی کوردایەتی، یا ڕێگەی ڕوانگە)، کە لە ژمارە (٣)ی ساڵی ١٩٧١ی ڕۆژنامەی هاوکاری نووسیویەتی، دەڵێت: «کورد تا ئێستاش بۆیان ساغ نەبۆتەوە، کە ئەو ئیتیجاهە ئەدەبییەی بە ڕوانگە ناویان دەرکردووە چین و چییان ئەوێت؟! هۆی ئەوەش ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی شتێکی دیاریکراو نییە کە ڕاو بیر و هەڵوێست و ئامانجی ئەو ئیتیجاهە دەستنیشان بکات بە تەواوی، تەنها سەرچاوەیەک کە هەبێت بانگەوازەکە و ئەو نووسین و چیرۆک و شیعرانەیە، کە لە لایەن ئەو ئەدیب و شاعیرانەی ڕوانگە خۆیان لە گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییەکانا نووسراون، کە لە توێی ئەو نووسینانەدا گەلێک ناکۆکی (تناقض) هەیە... تەنانەت هەندێجار یەکێکیان ئەوی تر دەسڕێتەوە».

هەروەها لە وتاری دووەمـــــــیــــــدا (ئەدەب بۆ کێ ئەنووسێن)، کە لە ژمارە (٥)ی ڕۆژی ٦/ ٢/ ١٩٧١ی هەمان ڕۆژنامەی هاوکاری نووسیویەتی دەڵێت: «دیارە لەم وتارەشدا مەبەستم ڕوونکردنەوەی هەندێ لە کەموکورییەکانی ئەم کۆمەڵە ئەدیب و شاعیرانەیە لە کایەی نووسین و مەبەستی بەرهەمەکانیاندا». ئیتر لە شوێنێ بە پەرتەوازەیی بیر گلەییان لێدەکات و دەنووسێت: «ئەدیب و شاعیرەکانی سەر بە ڕوانگە، کە چەند شتێکی ئەدەبی یەکی خستوون، لە زۆر مەسەلەی ئەدەبیدا هێشتا ڕایان یەک نییە، خۆشیان ئەمە ناشارنەوە و ئەیڵێن.. لە ڕووی سیاسیشەوە هەندێکیان هەر هیچ پێوەندییەکی سیاسی مەبەستم لێرەدا پێوەندی پارتایەتییە، چونکە سیاسی و پارتایەتی لای ئێمە تێکەڵاو بە یەکتر بووە نییە، هەندێکی تر سەر بە هەندێ لایەنی جیا جیا و بگرە دوژمن بە یەکن، هەروەک لە ڕووی ئایدیۆلۆژیشەوە، خاوەنی یەک ئایدیۆلۆژی پێشکەوتوو نین و لەبەر تیشکی تیورییەکی زانراودا هەڵوێستی ئەدەبی وەرناگرن».. هەروەها دەنووسێت:

– «ئەم ئەدیب و شاعیرانە سەبارەت بەوەی خۆیان لە شوێنی چینایەتی وردەبۆرژوازی دان، ئەدەبەکەیان ئاراستەی ژمارەیەکی کەم لە ڕۆشنبیرانی وردە بۆرژوازی ئەکەن، وە بە کردەوە ئەدەبەکەیان لە خزمەتی بەشێکی کەم لە وردە بۆرژووازییەکانە، ئەمەش هەڵوێستێکی خۆپەرستییانەیە، کە یەکێکە لە سیفەتەکانی وردە بۆرژوازی»... «هەر لەبەر ئەو هۆیەش کە بۆرژوازینە، بە سووکی تەماشای ئاستی کۆمەڵانی خەڵکی لە جووتیاران و کرێکاران دەکەن، تێکەڵاو بە کۆمەڵانی خەڵکی نابن و هاوبەشی ژیانی کرێکاران و جووتیاران ناکەن و لە ناخی ئاوات و ئامانجەکانی ئەوانەوە، لە قووڵایی گیروگرفت و چەرمەسەرییەکانی ژیانی ئەوانەوە ناتوانن بنووسن، ئەمەش بە ناچاری هەر ئەدەبەکەیان لە چوارچێوەی ژیانی ئەو شوێنانەدا ئەهێڵێتەوە، کە تیای ئەژین، کە بریتییە لە شارەکان و هەندێ کوڕ و شوێن، کە لە شارەکانیشدا بریتییە لە وردە بۆرژوازی».

– لە شوێنێکی تر قەرەداغی، تیشک دەخاتە سەر ئەوەی، ئەو نووسەرانەی ڕوانگە لەبەر ئەوەی وردە بۆرژوازن، تاکپەرستن و گیانی بیستنی ڕای پێچەوانەیان تێدا نییە و یەکێک شتێکی پێچەوانەی ئەوان بڵێ، قەبووڵی ناکەن و بە قسەی توند و ناشیرین وەڵامی دەدەنەوە، دەنووسێت: «ڕەخنەگرتن دوژمنی سەرسەختی گیانی تاکایەتی و خۆخۆیی وردە بۆرژوایە، چونکە وردە بۆرژوازی کە تەنها خۆی بە ڕاست ئەزانێت و ئەیەوێت لە هەموو کایەیەکدا چینەکانی تر دوای بکەون، هەرگیز گوێڕایەڵ نابێت بۆ ڕەخنە، چ جای ئەوەی ڕەخنە لە خۆی بگرێت و ئەو شتەی هەڵەی تیا ئەکات، یا بڵێین کەموکوری تیا ئەبینێ، خۆی دانی پیا بنێت و هەوڵ بدات باشتر بەرهەمەکانی بێنێتە کایەوە.. ئەم سیفەتە وردە بۆرژووازییانە گەلێک جار هەستی پێ ئەکرێت لەو نووسینانەدا، کە بۆ وەڵامدانەوەی ئەو کەسانە ئەنووسرێت، کە ڕەخنەیەک لە ئیتیجاهی ڕوانگە ئەگرن، یا ڕایەکی بە پێچەوانە دەرئەبڕن، ئەوەتا هەرکە یەکێک ڕەخنەیەک ئەگرێت، یان ڕایەک دەرئەبڕێت، تەنها بەوەش وازناهێنرێت، کە چەند کەسێک دای ئەگرنەوە، بەڵکو لە ناوەڕۆکی وەڵامەکانیشا هەڵئەچن و نیمچە شەڕێکی تیا ئەکەن و گەلێک تۆمەتی ترسی دووفاقیی ئەدەنە پاڵ، یا هیچ نەبێ بە گێل و گەوج و ئاست نزم و یا کۆنەپەرستی دائەنێن، کە ئەم ئسلوبە لە واقیعدا خزمەتی ڕوانگە ناکات وەگەر پێی بزانن بەڵگەیەکی کەموکورتییە لە ئیتیجاهەکەدا».

بەڵام هەر فوئاد قەرەداغی، هاتووە لە ژمارە (٥٢)ی ڕۆژی (١٩٧١/١/٢)ی ڕۆژنامەی هاوکاری بە ناوونیشانی (ڕوانگە و مەسەلەی کۆن و نوێ لە ئەدەبدا) وتارێکی دۆستانەی بۆ ڕوانگە نووسیوە، تێیدا دەڵێ: «سەرهەڵدانی تەییارێکی وا، شایانی ستایش و پیاهەڵوتنە، گەرچی لە سەرەتای ژیان و ساوایی و ناکاملێشیدا بێت».

ئەوەی ڕوانگە کردی

بۆ ئەوەی بابەتەکەی ئێمە وەها نەکەوێتە بەرچاو، کە ئەمە نەیاری ڕوانگەیە و بە تەواوەتی ڕەتی دەکاتەوە، پێویستی زانستی وا دەخوازێت، تیشک بخەینە سەر خاڵە ئەرێنییەکانی (ڕوانگە)ش، وەکو بزاڤ و ڕەوتێکی نوێ لە ئەدەبی کوردی، لەوانە:

(١) ئەوەی ڕوانگە کردی، بۆ یەکەم جار بوو بەیاننامە بۆ کاری ئەدەبی و ئەدای نووسەران و ئاراستەی بیری داهێنانی ئەدەبی لە ئەدەبی کوردیدا دەربکرێت.

(٢) ئەو بەیاننامـــەیە بووە هۆی دروســـتـــبـــوونی موجادەلەیەکی فیکری زۆر لە نێوان شاعیر و نووسەران، بەوەی کـەوا هەندێکیـان پاڵپـشـتـیـیـان لە ڕوانگە کرد و هەندێکی دیکە بە توندی لە دژی وەسـتـانەوە، بۆ نموونە چەندین وتار لە لایەن فازیل مەلا مەحموود و محەمەدی مـەلا کـەریم، یان لە نێـوان سـامی شـۆڕش و ئەحـمـەد شـەریف، یان لە نێـوان کـاوە و لەتیف هەڵـمـەت و نووسەرانی دیکەش، لە بارەی ڕوانگە و سیاسەت کردن بە ئەدەب و ئەفکارەکانی ڕوانگە گۆڕدرایەوە و هەریەکە و تێڕوانین و بیروڕای خۆی لەسەر ئەو گرووپە دەخستە ڕوو، ئەمە جگە لەوەی حسێن عارف و شێرکۆ بێکەس و کـاکـە مـەم بۆتانی و غـەیری ئەوانەش لە نووسـەرانی ڕوانگە بە توندی وەڵامی هەر ڕەخنەیەکیان دەدایەوە، کە لەسەریان دەنووسرا.

(٣) بە هۆی ڕوانگەوە دەرگـای نووسین بەبێ ترس بۆ هەموو ئەو نووسەر و شاعیرانە خرایە سەر پشت، کە بە فیکری مۆدێرنەی ئەورووپییەوە کارتێکراوبوون و واقیع و ئایین و یاسا و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و تیورەکانی نووسینیـان ڕەت دەکردەوە، لەمەولا بە ئارەزووی خۆیان بنووسن و لە هیچ شـتـێـک نەسـڵـەمـێنەوە، بەوەش ئاراستەیەکی نوێ لە کەلەپووری فیکری و ئەدەبی کوردی هاتەپێش، کە پێشتر شتی وەها نەدەکرا.

(٤) لەبەر ئەو فـیـکر و هەڵوێسـتـەی هەیانبـوو، نووسەران و شـاعـیرانی ڕوانگە دژە هەڵوێسـتـیـیـان لە لایەن گـەلێک نووسـەر و ڕۆشنبـیری کوردی هاوزمـان و هاوولاتی خـۆیان بۆ درووسـتـبـوو، هەندێک لە بیـر و بەرهەمـەکـانیـان ڕەتکرانەوە و ڕەخنەی توندیان ئاراسـتـە کـرا، لە لای هەندێکی دیکەشەوە کارەکـانیـان نرخێنراو لایەنگیرییان بۆ دروستبوو.

(٥) نووسـەرانی ڕوانگە لەگـەڵ ئەوەی لە هەمـوو شـتـێـکیـانـدا قـەبوولی جەمـاوەرێکی زۆری ڕۆشنبـیران نەبووبن، بەڵام چ خـۆیان و چ شـوێنکەوتەکـانیـشـیـان، توانییـان گـەلێک فۆرمی ئەدەبی گرنگی وەکو چیرۆکە شیعر و ڕۆمانە شیعر و پەخشانە شیعر و شیعری ئازادی نوێی زۆرجار خاڵی لە تەواوی یاساکانی کێش و سەروا بەرهەم بێنن.

(٦) ڕوانگە ئاراسـتـەیەک بوو، توانی دەنگ بەرز بکاتەوە بڵێ هەم و بە لانی کـەم چەند سـاڵێک لە گـۆڕەپانی ئەدەبی کـوردسـتـان ئامـادەیی ببێ، کـە تا ئێـسـتـاش گـەلێک مـشـتـومڕ لەسـەر بەرهەم و بیـر و هەڵوێستەکانی دروست دەبێت.

سەرچاوەکان:

(١) حسێن عـارف، ڕوانگە و یاران و نەیارانی، دەزگـای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٥.. کە شایانی باسە: هەموو بابەتەکانی دۆست و نەیارانی ڕوانگە، کە لە ڕۆژنامەی هاوکاری و التآخي نووسیـویانە و لێرە سوودمـان لێوەرگرتوون، لەو کـتێبە وەرگیراون.

(٢) دکـتـۆر عـەلی تاهیـر بەرزنجی، کـاریگەری ڕوانگە لە نوێگەری شیعری کوردی، سلێمانی، چاپخانەی چوارچرا، ٢٠٠٨.